

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра адміністративного, господарського права та фінансово-
економічної безпеки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

зі спеціальності 081 «Право»

Тема: «Діяльність правоохоронних органів, щодо соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»

Завідувач кафедри _____ д.ю.н. Гаруст Ю. В.
(підпис)

Керівник проекту _____ д. ю. н., доцент Кобзева Т. А.
(підпис)

Виконавець
студент групи Ю.м-91 _____ Міхновський Г. Ю.
(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	10
РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНО-ТЕРОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ.....	14
1.1. Поняття, сутність та нормативно правове регулювання соціально- правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.....	14
1.2. Субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на виплату державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.....	28
1.3. Загальнообов'язкове державне пенсійне та соціальне страхування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	33
РОЗДІЛ ІІ. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ.....	40
2.1. Органи державної влади та місцевого самоврядування у сфері соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	40
2.2. Правоохоронні органи у сфері соціально-правового захисту дітей- сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	51
2.3. Судові органи у сфері соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.....	58
РОЗДІЛ ІІІ. НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЩОДО СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ.....	62

3.1. Основні переваги діяльності державних та правоохоронних органів країн Європейського Союзу в сфері соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	62
3.2. Напрямки вдосконалення соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	71
ВИСНОВКИ	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	90

ВСТУП

Актуальність теми. Головним напрямком державних та правоохоронних органів в нашій країні є захист прав та законних інтересів кожного громадянина. Не є виключенням і соціально незахищені версти населення, які діти. Особливої уваги в цьому питанні потребують діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, як несформовані особистості, які потребують найшвидшого призначення особи, яка буде її опікати, або піклуватися про неї.

Держава має підтримувати кожную дитину, визначати подальші напрямки розвитку дитинства, усіх соціальних та матеріальних питань, що сприяє підготовці дитини до повноцінного та самостійного життя. Неабияку роль в цьому плані мають і правоохоронні органи, які мають слідкувати за всебічним розвитком дітей, становленням їх особистості, збереженням їх законслухняності та відвернення від здійснення злочинів та правопорушень

Кожен з правоохоронних органів в сфері соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в своїй діяльності має здійснювати свої повноваження у межах законодавства та направляти їх на виконання завдань по соціальному забезпеченню цих дітей..

Основним напрямком вдосконалення захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є також інтеграційна програма України до вступу в Європейський Союз. Виходячи з цього, потрібно досконально вивчити досвід держав-членів Європейського Союзу стосовно вищезазначених питань та намагатися знайти найвдалішу програму цього захисту, яку б в подальшому можна було застосувати в нашій країні.

Усе це і формує актуальність дослідження напрямків вдосконалення діяльності правоохоронних органів щодо соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Дослідженню діяльності правоохоронних органів для соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування приділяли увагу наступні вітчизняні та зарубіжні **науковці**, як: Архипова С. П., Василенко О. М., Дакал А., Кайтанський О. С. Лопатченко І. М., Мордань О. О., Новіков В. Д., Ополонська Н. М., Піддубна Т. Н., Прийменко О. С., Радіонов Ю. Д., Симоненко Т., Троян Р. В., Хмурина Т. О., Чечет В. та інші

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають при діяльності правоохоронних органів щодо соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Предметом дослідження є діяльність правоохоронних органів щодо соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, їх поняття, статус, нормативно-правове регулювання, види соціального забезпечення.

Метою дослідження є визначення напрямків вдосконалення діяльності правоохоронних органів України щодо соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування та запозичення досвіду Європейського Союзу з цього приводу.

Завданнями теми, які треба виконати в ході дослідження напрямків вдосконалення діяльності правоохоронних органів України щодо соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування:

- визначити поняття та сутність соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

- проаналізувати нормативно-правове субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам на виплату державної соціальної допомоги та загальнообов'язкове державне пенсійне та соціальне страхування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

- надати класифікацію державних органів та правоохоронних органів в сфері соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

- проаналізувати досвід країн Європейського Союзу щодо діяльності правоохоронних органів для соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

- запропонувати напрямки вдосконалення соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Методологічною основою дослідження стали методи та прийоми наукового пізнання діяльності правоохоронних органів для соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Протягом нашого дослідження використовувалися наступні методи наукового пізнання як: аналіз, синтез, індукція, дедукція, формально-юридичний, статистичний, діалектичний, структурно-логічний, порівняльно-правовий та інші методи.

Синтез як прийом наукового пізнання використовувався для узагальнення даних, отриманих у результаті аналізу властивостей та ознак діяльності правоохоронних органів для соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Формально-юридичний метод використовувався для аналізу існуючої системи правових норм, які регулюють діяльність правоохоронних органів для соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

За допомогою статистичного методу було надано статистичні дані кількісних та якісних показників в цій сфері. Діалектичний метод визначив сутність та особливості діяльності правоохоронних органів для соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Застосування порівняльно-правового методу дозволило дослідити різні системи діяльності правоохоронних органів для соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні та країнах Європейського Союзу та надати рекомендації щодо запозичення їх досвіду.

Наукова новизна результатів дослідження сприяє вирішенню проблемних питань даного дослідження. Вона складається з використаних методів та прийомів, які дозволили зазначити те, що:

уперше:

- зазначено про необхідність вдосконалення норм національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки;

- запропоновано запровадження обов'язкових перевірок дільничними усіх сімей з дітьми, які знаходяться під його наглядом, що сприятиме своєчасному виявленню неблагополучних сімей та порушення прав дітей у деяких сім'ях;

удосконалено:

- особливість формування та реалізації державної політики щодо соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування та запропоновано її вдосконалення, шляхом реалізації механізмів державного управління: правового, політичного, організаційного, кадрового, соціально-економічного та інших.

набуло подальшого дослідження:

- запозичення досвіду країн Європейського Союзу з питань діяльності органів державної влади, правоохоронних органів та органів місцевого самоврядування у сфері соціально-правового захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

- понятійно-категорійний апарат сфери державного управління соціально-правовим захистом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Апробація результатів наукових досліджень. Дана тема була проаналізована та опублікована нами в наступному вигляді – Кобзева Т. А., Міхновський Г. Ю. Соціально-правовий захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Суми: Правові горизонти, 2019. С. 36-41.

Структура роботи. Магістерська робота складається з змісту, вступу, основного тексту, висновків та списку використаних джерел, кількістю **107 джерел**, які розташовані за алфавітним порядком. Загальний обсяг магістерської роботи складає **101 сторінку**.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

1.1. Поняття, сутність та нормативне регулювання соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

Початком нашого дослідження стає визначення поняття, сутності та нормативного регулювання соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що в наш час є дуже актуальним. Саме проблема неповного або невдалого забезпечення прав соціально-незахищених верст населення, а саме дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Проте, в сучасних, найрозвинутіших країнах світу система соціально-правового захисту таких дітей є дуже вдалою та розвинутою, що нам потрібно проаналізувати.

Великого значення набуває також і проблема сирітства та бездоглядності. Сиротою становляться при втраті обох батьків, внаслідок їх небажання вести здоровий спосіб життя для подальшого підтримання дитини на процесі створення її особистості. Відповідно до цього, потрібно також визначити стан соціальної політики нашої країни та інших країн світу, стосовно алкогольної, наркотичної залежності та стану медичної охорони здоров'я населення.

Основним законодавчим закріпленням дитинства є ст. 52 Конституції України, за якою передбачено що «діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом. Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Держава заохочує і підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей» [34].

Відповідно до цієї статті, держава виступає гарантом соціально-правового захисту дітей і на неї покладається обов'язок підтримання цього права та забезпечення усіх інших прав, пов'язаних з віком дитини, її особливостями, статусом та потребами.

Для того щоб зрозуміти сутність соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, потрібно визначити велику кількість понять, пов'язаних з цим питанням. Треба розглянути ряд наступних понять, як «права дитини», «захист прав дитини», «державна політика», «дитина-сирота», «дитина позбавлена батьківського піклування», «дитина з інвалідністю», «повне державне утримання» тощо.

Почнемо з поняття «права дитини». На думку науковця Опольської Н. М. права дитини це «об'єктивно визначеними соціально-економічним рівнем розвитку суспільства та юридично гарантованими державою» [60, с. 16].

Симоненко Т. додає, що «права дитини повинні досліджуватися в розрізі універсального вчення про права людини з урахуванням вікового критерію, але теоретичний аспект вирішення цього завдання зумовлює доцільність розглядати права дитини як окрему юридичну категорію, що дасть змогу правильно встановити зміст і структуру окремих прав дитини, до яких належить і право на захист від усіх форм насильства» [91, с. 192].

Ми вважаємо, що дитини та права дорослого мають захищатися однаково, але з урахуванням вікової категорії дітей, їх невідповідності до життя, вони потребують більшої уваги ніж дорослі.

Статтею 21 Конституції України зазначено, що «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах» [34].

Як бачимо, не можна виділяти когось більше ніж іншого та захищати права однієї людини, нехтуючи іншою, але дитина як і дорослий має свої права, потреби щодо їх реалізації та захисту, проте не може ще самостійно їх виконувати, або захищати повним обсягом. В цьому питанні дитина потребує уваги дорослого, який би піклувався та допомагав би їй. Також, варто пам'ятати, що світогляд дорослого формується ще в дитинстві, і для його чіткої

направленості, потребується багато зусиль, коли дорослий навпаки вже має свої цілі та стратегії, плани життєдіяльності.

Щодо поняття «державна політика», то воно має враховувати тему нашої роботи. Так, найвдалішим прикладом державної політики щодо соціального захисту дітей, які залишилися без піклування батьків є твердження Мордань О. О., яка зазначила, що це «організована і цілісна система діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, спрямована на поліпшення становища дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та бездоглядних дітей, з метою відновлення і реалізації їх прав на сімейне піклування, забезпечення добробуту і повноцінного розвитку, створення умов для оптимального життєвого облаштування в суспільстві» [52, с. 31].

В нашому випадку, державна політика має бути направлена на соціально-правовий захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Тому, враховуючи вищезазначені поняття, пропонуємо таке твердження, що державна політика – це система діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, яка направлена на соціально-правовий захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, поліпшення їх соціального становища, підтримка їх життєдіяльності та пристосування до суспільства, з метою відновлення їх права на сім'ю, або з закінченням навчання у шкільному закладі та влаштуванням до коледжу, інституту, університету, тощо.

Далі йдуть поняття «дитина-сирота», «дитина, позбавлена батьківського піклування», «дитина з інвалідністю». Ці поняття найкраще визначені в законодавстві України. Наприклад, дитина-сирота, відповідно до ст. 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» це «дитина, в якій померли чи загинули батьки» [73].

Відповідно до цієї ж самої статті дітьми, позбавленими батьківського піклування є «діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними,

оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами Національної поліції, пов'язаним з відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, підкинуті діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, діти, батьки яких не виконують своїх батьківських обов'язків з причин, які неможливо з'ясувати у зв'язку з перебуванням батьків на тимчасово окупованій території України, в районах проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та безпритульні діти» [73].

Взагалі, статус дитини, позбавленої батьківського піклування може набуватися з ряду таких засад, як:

- відібрання у батьків без позбавлення їх батьківських прав за рішенням суду та в подальшому, при недостатній увазі з боку батьків до дитини, яка перебуває в тимчасовому місці проживання (інтернат, дитячий будинок), позбавлення батьківських прав також за рішенням суду;

- визнання судом одного або двох батьків безвісно відсутніми чи недієздатними;

- тримання під вартою одного або двох батьків під час здійснення кримінального провадження;

- відбування покарання в місцях позбавлення волі одного або двох батьків, що підтверджено вироком кримінального суду;

- знаходження в розшуку органів Національної поліції із відсутністю відомостей про знаходження одного або двох батьків, що підтверджено довідкою органів Національної поліції про розшук батьків та відсутність відомостей про їх місцезнаходження, або ухвалою суду;

- тяжкої хвороби одного або двох з батьків, що перешкоджає виконанню своїх батьківських обов'язків, яка підтверджується висновком лікарсько-

консультативної комісії закладу охорони здоров'я про наявність у батька, матері хвороби, що перешкоджає виконанню ними батьківських обов'язків;

- невиконання батьківських обов'язків з причин, які неможливо з'ясувати у зв'язку з перебуванням одного або двох за батьків на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, Автономній Республіці Крим і м. Севастополі або в районі проведення антитерористичної операції;

- підкинутим дітям, батьки яких невідомі;

- покинутим дітям у пологовому будинку або іншому закладі охорони здоров'я, що підтверджується актом за формою, затвердженою Міністерства охорони здоров'я України і Міністерства внутрішніх справ України;

- розлучення із сім'єю, визнаними біженцями або особами, які потребують додаткового захисту і т. д.

Як бачимо, відповідно до вищезазначеного закону, поняття дитина-сирота охоплює лише те, що такою дитиною є та, яка втратила обох батьків, не охоплюючи ще те, що така дитина потребує державного нагляду за дотриманням її прав, в тому числі і соціальному забезпеченні. Зазначимо, що випадку втрати обох батьків, дитина отримує статус сироти, також у випадках коли один з батьків помер, а другий невідомий, або записаний за ст. 135 Сімейного кодексу України (СК України – далі) зі слів матері, або батька [92].

З цього слідує, що статус дитини-сироти надається дітям, батьки яких померли або загинули з будь-яких засад, що підтверджено свідоцтвами про смерть.

Дитина з інвалідністю, відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» це «дитина зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності та необхідність додаткової соціальної допомоги і захисту» [85].

Також, в цій самій статті зазначено про дитину-біженця, такою дитиною є «дитина, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або

політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань» [85].

Щодо дітей з інвалідністю, то вони потребують більшої уваги з боку держави, в тому числі із застосуванням медичних засобів покращення їх стану, підтриманню їх потреб в медичних препаратах, лікування, профілактичних заходах, з чого слідує, що держава має піклуватися не тільки про саму дитину, а й про те щоб вона почувала себе здоровою. Важливим також є поводження інших дітей до неї, немає бути ніяких дискримінацій по відношенню до дитини. В цьому плані, уповноважені особи проводять співбесіди з іншими дітьми в дитячих будинках, школах, дитячих садках та інших закладах.

Дитина-біженець є окремою категорією дітей. Така дитина, перебралася до нас з іншої країни, шукаючи допомогу від переслідувань, побоювань та інших дискримінацій в своїй країні. В першу чергу, дитину-біженця, органи опіки і піклування тимчасово влаштовують до відповідних дитячих закладів, проводяться усі необхідні дії про з'ясування наслідків, за яких дитина перебралася до нашої країни, розшукуються її справжні батьки, і далі вирішується статус такої дитини.

Внаслідок влаштування дитини-біженця до дитячого будинку на постійне місце проживання, з ним проводяться особливі заходи щодо вивчення звичаїв, порядків та мови нашої країни, з метою пристосування цієї дитини до нашого суспільства та подальшого пристосування до дорослого життя.

Особливий статус мають безпритульна та бездоглядні діти, за дослідженнями Хмуриної Т. О. бездоглядною є «дитина за поведінкою якої немає контролю в наслідок невиконання або неналежного виконання обов'язків з її виховання, навчання і (чи) утримання з боку батьків або інших законних представників або посадових осіб» [103, с. 309].

А, безпритульними, відповідно до Закону України «Про охорону дитинства» є «діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання» [85].

На нашу думку, бездоглядні та безпритульні особи є найбільшою, вразливішою категорією дітей, позбавлених батьківського піклування, але такі діти можуть бути і батьківськими, які з деяких засад втекли з дому. Ця категорія дітей не підвладна вихованню з боку дорослих, що сприяє їх швидкому дорослішанню на вулицях, але ще з розумом дитини. У зв'язку з таким соціальним середовищем, дитина починає скоювати злочини, задля свого виживання, грабувати людей, магазини, битися на вулицях з однолітками, дорослими, жебракувати, хуліганити і т.д. Основна проблема пов'язана з бездоглядними та безпритульними особами, полягає в тому, щоб повернути їх до соціуму, скорегувати їх поведінку до становлення повноцінним та шанованим членом суспільства.

Важливим для нашого дослідження також є усиновлення або удочеріння, опіка та піклування вищезазначених категорій дітей.

Як зазначає Микитин В. «діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, повинні бути передані на усиновлення або влаштовані на виховання в сім'ї громадян (під опіку чи піклування, в прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу), у будинки дитини, дитячі будинки, школи-інтернати, дитячі будинки-інтернати на повне державне утримання. Таким дітям створюються необхідні умови для всебічного і гармонійного розвитку, підготовки до самостійного життя та праці. При цьому, посадові особи органів державної влади та органів місцевого самоврядування, поліцейські, працівники відповідних структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій, житлово-експлуатаційних організацій, навчальних закладів, громадяни та інші особи, яким стало відомо про факт залишення дитини без опіки (піклування) батьків, зобов'язані негайно повідомити про це органи опіки та піклування за місцем знаходження дитини» [47, с. 70-71].

На нашу думку, основним завданням усиновлення є догляд за дітьми, які залишились без піклування батьків, створення сприятливих умов життя та

створення сім'ї, а отже усиновлення дітей нині вважається найкращою формою проживання для дітей, які залишились без піклування батьків. Врешті-решт, дитина після усиновлення юридично повністю прирівнюється до дітей корінного населення і має усиновителів як своїх батьків. Закон вимагає суворого дотримання процесу усиновлення та передбачає здійснення цієї процедури на прохання особи, яка бажає усиновити дитину, і лише за рішенням суду. Рішення про усиновлення є настільки важливим для дитини, усиновлювачів та батьків, що воно має бути передане до суду. Однією з найважливіших цілей усиновлення є захист направлений на забезпечення інтересів дітей, яку держава повинна контролювати.

Щодо усиновлення, то ним є прийняття усиновлювачем у свою рідну сім'ю дитину, здійснено на підставі рішення суду та на правах дочки чи сина. Усиновленню підлягають діти віком від 2 місяців до 18 років та воно можливе при різниці у віці між дитиною та усиновлювачем у вигляді 15 років, або від 21 року, якщо усиновлювачами є родич дитини. Також, при усиновленні може змінюватися прізвище, ім'я та по батькові, навіть дата народження дитини та її місце. Відбувається також втрата статусу дитини-сироти, або дитини, позбавленої батьківського піклування.

Стосовно опіки та піклування то ними є влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування у сім'ї громадян, які є їхніми родичами, тобто перебувають з ними в родинних відносинах з цими дітьми, метою якого є виховання, освіта, розвиток і захист прав дітей та їх законних інтересів. Проте, опіку і піклування можуть здійснювати також ті особи, які не перебувають в родинних відносинах з дітьми, а пройшли відповідне навчання в центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. При встановленні опіки та піклування, зберігається право на аліменти, пенсії та інші соціальні виплати та зберігається статус дитини-сироти, або дитини, позбавленої батьківського піклування.

Як бачимо, відмінність між усиновленням та опікою або піклуванням в тому, що за дитиною зберігається статус дитини-сироти, або дитини, позбавленої батьківського піклування. Це пов'язано з тим, що усиновлення, в

більшості випадків застосовується з метою приховання колишнього статусу дитини, або іноземцями для переїзду з дитиною до своєї країни. В той же час, родичі дитини стають для неї опікунами або піклувальниками, з додатковою грошовою допомогою за статус дитини, пенсій або інших соціальних виплат. Також, опікунами та піклувальниками переважно можуть стати родичі дитини.

Таким чином, усі ці поняття в купі становлять систему визначення, що стосується дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Це дозволяє нам зрозуміти ким саме є такі діти, чому вони стали такими, як отримали свій статус та подальші напрямки щодо захисту їх прав та інтересів.

Перейдемо до нормативно-правового регулювання соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Першочерговим завданням при визначенні нормативно-правового регулювання вищезазначеного питання є визначення системи цих актів, для уникнення роздрібненості подальшого законодавчого дослідження.

Ми вважаємо, що саме систему нормативно-правових актів, які безпосередньо стосуються дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування можна поділити на 5 різних, взаємопов'язаних груп.

До першої групи слід віднести найголовніший нормативно-правовий акт України, це Конституція України, яка є гарантом прав будь-якої людини, за якою відповідно до ст. 24 «не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками». Ця норма діє і на дітей, які мають рівні права наряду з дорослими [34].

Також, як ми вже зазначали вище, згідно зі ст. 52 Конституції України «діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом. Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Держава заохочує і підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей» [34].

Наступну, другу групу складають кодекси України, із загальними нормами стосовно дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до яких можна віднести: Кодекс адміністративного судочинства України, Кодекс законів про працю України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Сімейний кодекс, Цивільний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, та інші [19; 25-27; 37-38; 92; 104; 105].

На нашу думку, основним з цього переліку нормативно-правових актів є Сімейний кодекс України (далі – СК України), у положеннях якого передбачені норми опіки та піклування над дітьми, патронату над дітьми, прийомної сім'ї, дитячих будинків сімейного типу та особливості усиновлення дітей громадянами України, які проживають за її межами, та іноземцями.

Прикладом є ст. 256³ СК України, за якою визначено поняття прийомні діти, за яким ними є «діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, влаштовані на виховання та спільне проживання до прийомної сім'ї» [92].

Далі йде Цивільний кодекс України (ЦК України – далі), який містить норми про органи опіки та піклування, фізичних осіб над якими встановлюється опіка чи піклування, права на спадкування, в тому числі і дітьми, позбавленими батьківського піклування, про сплату аліментів та інше. Статтями 58-59 визначено що опіка, або піклування «встановлюється над неповнолітніми особами, які є сиротами або позбавлені батьківського піклування, та фізичними особами, цивільна дієздатність яких обмежена» [104].

Щодо Кодексу законі про працю України (КзПП України – далі) то він торкається питання захисту прав вищезазначених категорій дітей лише у деяких аспектах.

Прикладом захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є норми, які зазначені у статті 182 КзПП України, за якою «працівникам, які усиновили дитину з числа дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування, надається одноразова оплачувана відпустка у зв'язку з усиновленням дитини тривалістю 56 календарних днів (70 календарних днів - при усиновленні двох і більше дітей)» [26].

Також ст. 196 КзПП України зазначено що «для працевлаштування ... дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб, яким виповнилося 15 років та які за згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює, можуть, як виняток, прийматися на роботу, а також інших категорій осіб, які мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню, підприємствам, установам та організаціям встановлюється квота відповідно до Закону України «Про зайнятість населення»» [26].

Так, відповідно до цього кодексу розглядаються питання працевлаштування дітей, в тому числі і опікунів та піклувальників дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування та самих дітей цих категорій.

Наступним є Житловий кодекс України (ЖК України – далі), ним передбачений порядок взяття громадян на облік потребуючих поліпшення житлових умов в статті 39, а саме про те що «діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які досягли 16 років, а також особи з їх числа беруться відповідними органами місцевого самоврядування на облік громадян, які потребують поліпшення житлових умов, за місцем їх походження або проживання до влаштування в сім'ї громадян, заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [19].

Та у статті 46, про те що «поза чергою жила приміщення надається: дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, після завершення терміну перебування у сім'ї опікуна чи піклувальника, прийомній сім'ї, дитячому будинку сімейного типу, закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також особам з їх числа у разі відсутності житла або неможливості повернення займаного раніше жилого приміщення в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України» [19].

Але на практиці ці норми виконуються неналежним чином. Людина може чекати на житло декілька років. Спочатку, громадянин, який користується правом позачергового одержання жилих приміщень, за рішенням виконавчим органом місцевого самоврядування включається в список, потім вже за настанням своєї черги він має право отримати житлове приміщення. Проте, в

дійсності черги рухаються дуже повільно. Це пов'язано із повільним темпом будівельних робіт та фінансуванням цих робіт.

Окрему категорію кодексів України складають ті, за які передбачено відповідальність за скоєння злочинів чи проступків. Відповідно до нашого дослідження, можуть бути як злочини, які були скоєнні самими дітьми-сиротами чи дітьми, позбавленими батьківського піклування, та посадовими особами державних органів, вихователями, працівниками дитячих будинків, піклувальниками, опікунами тощо.

Потребує і детального дослідження третя група нормативно-правових актів, якою регулюються окремі сфери щодо соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. До цієї групи можна віднести різні закони України, якими є: Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», Закон України «Про охорону дитинства», Закон України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей», Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», Закон України «Про відпустки», Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» тощо [71-76; 84-85].

Наприклад, Законом України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» визначені: терміни дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, прийомних дітей; засади державної політики щодо соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, їх статус; положення про органи опіки та піклування; положення про навчально-виховані заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; працевлаштування дітей; інші положення про звітність щодо діяльності направленої на удосконалення розвитку, виховання та освіти дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [73].

Також, ст. 12¹ Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» визначено, що «право на допомогу при усиновленні дитини має особа, яка є громадянином України, постійно проживає на її території та усиновила дитину з числа дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування (якщо усиновлювачами є подружжя - один з них на їх розсуд)» [72].

Законом України «Про відпустки» у статті 181 зазначено, що «особі, яка усиновила дитину з числа дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування, старше трьох років, надається одноразова оплачувана відпустка у зв'язку з усиновленням дитини тривалістю 56 календарних днів (70 календарних днів - при усиновленні двох і більше дітей) без урахування святкових і неробочих днів після набрання законної сили рішенням про усиновлення дитини (якщо усиновлювачами є подружжя - одному з них на їх розсуд)» [71].

Законами України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» визначені види виплат для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [75-76].

Наряду з сучасним станом в Донецькій та Луганській областях, виникла необхідність в прийнятті нового нормативно-правового акту та нового поняття «внутрішньо переміщена особа», за яким також існує категорія дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Так ч. 9 ст. 11 визначено, що «органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень забезпечують соціальний захист внутрішньо переміщених дітей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа, сімей, в яких виховуються такі діти, соціальне супроводження таких сімей і дітей» [74].

Четверту групу складають різні акти центральних і місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також різні нормативні укази, розпорядження та постанови Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України та інших органів.

До п'ятої групи можна віднести масштабні, міжнародні законодавчі акти, які ратифіковані Україною, та за якими Україна має виконувати закріплені обов'язки на покращення принципів демократії. До міжнародних актів в сфері нормативно-правового захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування можна віднести: Європейську конвенцію про усиновлення дітей, Конвенцію про права дитини, Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, Конвенцію про контакт з дітьми, Конвенцію про стягнення аліментів за кордоном, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права тощо [18; 20; 29-31; 50-51].

Як зазначає Василенко О. М. то «головними напрямками розвитку і реформування системи соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні є приведення державного законодавства стосовно дітей до міжнародних норм загалом і Конвенції ООН про права дитини зокрема» [8, с. 7].

Слід додати, що всі ці нормативно-правові акти, для повної ефективності законодавства у сфері соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, мають бути взаємоузгодженими, що проявляється в однозначності їх тлумачення та своєчасному виправленню усіх норм регулюючих змінене питання чи заповнення будь-яких інших прогалин у праві.

Мордань О. О. визначила прогалини у законодавстві і на його думку «важливим напрямом удосконалення національного законодавства у сфері соціального захисту посиротілих дітей є формування понятійно-категоріального апарату. Це стосується насамперед Сімейного кодексу України, недоліком якого є відсутність системного підходу до розуміння явища сімейного неблагополуччя, яке він має врегульовувати» [53, с. 8].

Як висновок, можна зазначити загальне поняття діяльності органів державної влади та правоохоронних органів щодо захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, це на нашу думку, організована та цілісна система цілей та їх реалізації, органами державної влади та органами

місцевого самоврядування, які направлені на підтримання, покращення, забезпечення та соціально-правовий захист дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, бездоглядних дітей, безпритульних дітей, дітей з інвалідністю, дітей-біженців, тощо.

Виходячи з вищезазначеного твердження, можна зробити висновок, що така система має підтримуватися належними нормативно-правовими актами, які мають корегувати та підтримувати діяльність державних органів. Тому існує потреба в визначенні цих нормативно-правових актів з метою подальшого їх вдосконалення.

Щодо нормативно-правових актів у сфері соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, то до них відносяться: Конституція України; Цивільний, Сімейний, Житловий, Адміністративний, Кримінальний кодекс України; Закони України; Постанови, Укази, Розпорядження Президента України та міністерств; міжнародні нормативно-правові акти. Основним напрямом державної політики в реформуванні суспільних відносин в Україні є європейська інтеграція, тобто досягнення європейських міжнародно-правових стандартів у всіх сферах суспільного життя, в тому числі зі зміною та оновленням законодавства.

1.2. Субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на виплату державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

Переходимо до наступного питання, яке полягає в детальному аналізі субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам на виплату державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що допоможе віднайти прогалини та напрямки вдосконалення у цій сфері та сприяти підвищенню матеріальної допомоги таким дітям. При цьому, така дитина, заклад в якому вона перебуває, або прийомна сім'я, зможуть дозволити задовольнити більше та якісніше потреба дитини, за які будуть придбані продукти харчування, одяг, лікарські препарати, електронна техніка,

меблі або інші засоби морального та матеріального підвищення настрою дитини та задоволення потреб дитини.

Для того щоб зрозуміти, хто має право на отримання цієї допомоги, її розміри та порядок призначення, потрібно звернутися до законодавства України та праць вітчизняних науковців.

В ст. 46 Конституції України вказано що «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» [34].

Одним з видів державного забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є повне державне утримання таких дітей. Такий вид забезпечення призначається у випадках коли дитина направляється до дитячого будинку, дитячого-інтернату або в інший заклад на утримання за рахунок бюджету держави. Така процедура має назву субвенції з державного бюджету та регулюється нормативно-правовим актом, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України про «Порядок та умови надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на виплату державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною», оплату послуг із здійснення патронату над дитиною та виплату соціальної допомоги на утримання дитини в сім'ї патронатного вихователя, підтримку малих групових будинків».

За вищезазначеною Постановою вказано, що «призначення державної соціальної допомоги та грошового забезпечення здійснюється з дати влаштування дитини у дитячий будинок сімейного типу або прийомну сім'ю включно до дня досягнення дитиною 18-річного віку, а у разі навчання у закладі загальної середньої освіти, за денною формою навчання у закладі професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти - до 23 років або до закінчення відповідного закладу освіти» [15].

Передбачений також порядок державної допомоги для дітей, яким вже виповнилося 18 років. Така державна допомога може бути призначена на період не більше 4 місяців на період між строком закінчення навчання в одному закладі освіти та вступом до іншого, за клопотанням служби у справах дітей при наявності розписки, за якою дитини поступає на денну форму до закладу фахової перед вищої та вищої освіти .

Якщо дитина, на період навчання знаходиться у місці проживання, тобто проживає з вихованцем або у прийомній сім'ї, то соціальна допомога на неї призначається на загальних підставах, при дотриманні умови подання довідки з місця навчання, про те, що така дитина наразі не перебуває на повному державному утриманні, проте потребує соціальної допомоги.

Саме ж загальні умови надання субвенцій, якими визначено механізм їх надання з державного бюджету місцевим бюджетам на виплату такої допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавлених батьківського піклування визначаються розпорядником таких субвенцій, тобто Міністерством соціальної політики України, до нижчих рівнів якого відносяться:

- структурні підрозділи з питань соціального захисту населення обласних, Київської міської держадміністрацій;

- структурні підрозділи з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчі органи міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад.

Відповідно до цих умов, субвенція спрямовується на:

«-виплату державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях, та грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях, здійснення видатків на сплату за них єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

- оплату послуг патронатного вихователя, виплату соціальної допомоги на утримання дітей в сім'ї патронатного вихователя та здійснення видатків на

сплату за патронатного вихователя єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне;

- підтримку малого групового будинку комунальної форми власності (кошти на проживання дітей у малому груповому будинку у розмірі два прожиткових мінімуми на одну дитину відповідного віку на місяць та із збільшенням у 1,5 рази цього розміру для дітей з інвалідністю);

- оплату витрат, пов'язаних з виплатою державної соціальної допомоги, соціальної допомоги та грошового забезпечення структурними підрозділами акціонерного товариства «Укрпошта»» [15].

Ці види оплати та послуг здійснюються через розподіл субвенцій обласними та Київської міською держадміністраціями до місцевих бюджетів. Потім, ці гроші перераховуються казначейством з державного бюджету місцевим бюджетам.

Проте, за дослідженнями Радіонова Ю. Д існує ряд певних проблем, допущених Кабінетом Міністрів України та місцевими органами влади. Серед них можна виділити самі основні, ними є:

- невірна розробка порядків та умов надання цих субвенцій, відповідно до вимог Бюджетного кодексу України;

- відсутність критеріїв та пріоритетів щодо спрямованості субвенцій з державного бюджету;

- неправомірне перерахування коштів субвенції, яке здійснюється в більшості випадків у другому півріччі року, з чого впливає умова створення не прогнозованості фінансування видатків;

- несвоєчасні затвердження проектно-кошторисної документації та інших документів, що призводить до не освоєння коштів субвенції;

- недотримання плану бюджетних призначень і т.д. [89, с. 150-151].

Також, Постановою КМУ від 26.06.2019 р. № 552 «Деякі питання виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування ...» встановлений розмір державної соціальної допомоги, який «становить 2,5 прожиткового мінімуму для дітей відповідного віку, для дітей з інвалідністю - 3,5 прожиткового мінімуму для дітей

відповідного віку. Для осіб з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 18 до 23 років, які навчаються у закладах загальної середньої освіти, за денною формою навчання у закладах професійної (професійно-технічної), фахової перед вищої та вищої освіти, до закінчення відповідних закладів освіти розмір державної соціальної допомоги становить 2,5 прожиткового мінімуму для працездатної особи, для осіб з інвалідністю - 3,5 прожиткового мінімуму для працездатної особи» [15].

Відповідно до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» вказано, що «особам із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які навчаються, до завершення навчання виплачується щорічна допомога для придбання навчальної літератури в розмірі трьох місячних стипендій. У разі надання особам із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які навчаються, академічної відпустки за медичним висновком за ними зберігається на весь період академічної відпустки повне державне забезпечення та виплачується стипендія. Навчальний заклад сприяє організації їх лікування. Випускники навчальних закладів із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, забезпечуються за рахунок навчального закладу або відповідної установи у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, одягом і взуттям, а також одноразовою грошовою допомогою в розмірі не менше шести прожиткових мінімумів для осіб відповідного віку» [73].

Отже, одним з видів державного забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є повне державне утримання таких дітей, яка має назву субвенції з державного бюджету. Надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам є основним з факторів покращення якості соціальних послуг у різних сферах направлених дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в тому числі у сфері освіти, економіки, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства тощо. Але, із зростанням обсягів субвенцій, їх ефективність є досить низькою у сфері

використання грошів, які виявляються внаслідок здійснення аудиторських перевірок.

Для усунення цих недоліків набуває актуальності питання посилення відповідальності розпорядників коштів субвенцій та прийняття інших рішень, які покращать питання розподілу субвенцій, що сприятиме підвищенню рівня життя дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

1.3. Загальнообов'язкове державне пенсійне та соціальне страхування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

Наступними видами загальнообов'язкового державного забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є пенсійне забезпечення та соціальна допомога які регулюється Законами України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Відповідно до ст. 9 цих законів видами пенсійних виплат і соціальних послуг, які стосуються дітей є: пенсія по інвалідності та пенсія у зв'язку з втратою годувальника [75-76].

Перш за все, потрібно визначити саме поняття пенсійного забезпечення та соціального страхування. Зазначимо, що необхідність гарантованого соціального захисту усіх незахищених верств населення виникає при ринкових відносинах в країні. Проте існує певна нестабільність цих ланок у нашому суспільстві, з чого виходить потреба в їх стабільності, справедливого перерозподілу, врегулювання інфляційних ситуацій в країні та зменшення безробіття. Сучасний стан пенсійного забезпечення та соціального страхування свідчить про необхідність його вдосконалення.

Стосовно поняття пенсійного забезпечення, то за думками Ткаченко Л. вважає, що пенсією є «періодична, зазвичай щомісячна, грошова виплата – форма матеріального забезпечення громадян» [97, с. 16].

На думку Бородіної Н. пенсією є «грошове забезпечення, одержуване індивідом з пенсійних та інших фондів після закінчення ним роботи, із

досягненням пенсійного віку або в інших випадках, передбачених законом» [5, с. 26].

Але, пенсійне забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, передбачає грошове забезпечення незахищених верст населення, тобто дітей, один з членів родини яких (батько або мати), або відразу обидва померли та при цьому мали необхідний страховий стаж для призначення пенсії дитині.

Необхідним же страховим стажем для призначення пенсії у зв'язку з втратою годувальника, за визначенням ч. 1 ст. 36 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» є наступна умова «призначається непрацездатним членам сім'ї померлого годувальника, які були на його утриманні, за наявності в годувальника на день смерті страхового стажу, який був би необхідний йому для призначення пенсії по III групі інвалідності». Сама ж III група інвалідності визначена в ст. 32 вищезазначеного закону де вказано, що «для осіб з інвалідністю II та III груп: до досягнення особою 23 років включно - 1 рік; від 24 років до досягнення особою 26 років включно - 2 роки; від 27 років до досягнення особою 28 років включно - 3 роки; і т. д.» [75].

Щодо соціального страхування, то даний вид допомоги призначається для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування з ряду декількох засад, наприклад як пенсійне забезпечення при втраті годувальника, проте соціальна допомога призначається особам, яким відмовили в пенсії по цьому питанню за недостатнім страховим стажем батьків дітей.

Перейдемо до розгляду пенсійних забезпечень та соціальної допомоги за видами. Так, відповідно до Законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» зазначено, що «пенсія по інвалідності призначається в разі настання інвалідності, що спричинила повну або часткову втрату працездатності за наявності страхового стажу» [75-76].

Взагалі, пенсію за інвалідністю в Україні, станом на 01.01.2018 року отримували 1 399,4 тис. осіб, а станом на 01.01.2019 року - 1415,3 тис. осіб.

Щодо пенсії у зв'язку з втратою годувальника, то наприклад, станом на 01.01.2018 року пенсійні виплати у зв'язку з втратою годувальника отримували 658,1 тис. осіб, станом на 01.01.2019 року - 645,7 тис. осіб [22-23].

Зменшення кількості цього виду пенсіонерів можна пояснити наступними чинниками:

- досягненням повноліття;
- закінченням навчання;
- відновленням працездатності.

За загальною кількістю населення України станом на 01.01.2018 року чисельність громадян складає приблизно - 42,386 мільйонів осіб, на 01.01.2019 року – близько 42,153 мільйонів осіб [63].

Звідси виходить, що приблизно 3,2% осіб отримує пенсію за інвалідністю та 1,5% осіб отримує пенсію у зв'язку з втратою годувальника, тобто кожен 30-й громадянин є особою з інвалідністю та 60-й громадянин нашої держави є особою, яка отримує пенсію по втраті годувальника.

Тому виникає необхідність чіткого та вірного нормативного закріплення у національному законодавстві, а також пошук шляхів усунення недоліків у даній сфері для якісного забезпечення потреб всього населення держави.

Конституцією України прямо встановлюється право кожного громадянина на соціальний захист у зв'язку з інвалідністю або втратою годувальника. Дана дефініція відповідає статті 3 Основного Закону, де передбачається, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [34].

Звідси виходить, що людина визнається державою як найвища соціальна цінність, і якій необхідно допомагати та забезпечувати її права та свободи, в тому числі стосовно пенсійної та соціальної допомоги.

Що стосується закріплення цього права, то відповідно до статті 46 Конституції України «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової

втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» [34].

Новіков В.Д., аналізуючи поняття втрати годувальника, у своєму науковому дослідженні поняття останнього визначив як «особу, дохід якої був, міг або повинен був бути основним або одним з основних джерел засобів до існування іншої особи, пов'язаної з годувальником відношенням споріднення або фактичного утримання, не заснованого на цих відносинах». Водночас вчений вважає, що термін «втрата» свідчить про припинення будь-якого реального утримання непрацездатного члена сім'ї та неможливість подальшої матеріальної підтримки яка б забезпечувала усі потреби останнього [59, с. 8].

Пропонує розглядати як окремий страховий випадок категорію «втрата годувальника» та як складну життєву обставину, яка виникла у окремої людини, науковець О. С. Прийменко [69, с. 11]

На нашу думку, підходи цих науковців є справедливими та обґрунтованими. Узагальнюючи, визначимо поняття пенсії у зв'язку з втратою годувальника наступним чином: це щомісячна пенсійна виплата, пов'язана з втратою особи, дохід якої був, міг або повинен бути основним з джерел засобів існування іншої особи, але в зв'язку з складною життєвою обставиною непрацездатна особа потребує в цій виплаті, яка залежить від страхового стажу втраченої особи.

Особливої уваги треба призначити питанню наявності у годувальника на день смерті страхового стажу, який був би необхідний йому для призначення пенсії по III групі інвалідності.

Стосовно цього пункту, на сьогоднішній день досить часто виникають деякі проблеми. Так, особа, що претендує на виплати у зв'язку з втратою годувальника, зіштовхується з тим, що не може або не має можливості віднайти весь страховий стаж, який було здобуто годувальником за весь період життя, особливо у випадках, коли він працював на різних підприємствах та деякі з них були ліквідовані. Також така проблема виникає при втраті трудової книжки померлого годувальника або інформації яка зберігалася в архівах пенсійного фонду.

На сучасному етапі цей недолік поступово вирішується завдяки впровадженню електронної системи - «Порталу електронних послуг Пенсійного Фонду України» де можна знайти інформацію про страховий стаж особи та електронну трудову книжку, проте на період до 2011 року [64].

На нашу думку, таке технологічне впровадження значно впливає на якість надання послуг населенню, а також дозволяє громадянам, не виходячи з дому, ознайомитися з інформацією про себе, записатися на прийом до спеціаліста та звернутися з будь-яким питанням до управління пенсійного фонду з завантаженням в електронному форматі документів, потрібних для розгляду звернення та завіренням їх електронно-цифровим підписом, який також можна отримати на офіційних веб-сайтах уповноважених установ.

Проте, водночас, залишається ще цілий ряд проблемних питань, таких як:

1) необізнаність людей похилого віку у сучасних технологіях, що створює перешкоди у наданні їм послуг, завантаженості роботи співробітників пенсійного фонду, яка пов'язана з допомогою в орієнтуванні такого виду людей до нових, сучасних технологічних процесів;

2) «людський фактор», пов'язаний з неухважністю працівників пенсійного фонду з питань перенесення інформації до електронних реєстрів, з цього випливає, що деяким особам можуть не бути перенесені їх дані про страховий стаж чи місце працевлаштування, або перенесені, але з помилками;

3) відсутність сучасних, справних технологічних ресурсів в управліннях пенсійного фонду, що впливає на тривалість надання послуг кожній окремій людині, у зв'язку з повільною роботою технічних пристроїв, зависанням електронних програм, ненадійним інтернет з'єднанням;

4) ризик викрадення або розповсюдження персональних даних третіми особами, хакерами або іншими особами.

Проблеми виникають і тоді, коли померла особа не має потрібного страхового стажу для призначення пенсії у зв'язку з втратою годувальника. А відповідно до ч. 1 ст. 36 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» у годувальника на день смерті має бути наявний

страховий стаж, який був би необхідний йому для призначення пенсії по III групі інвалідності, що регулюється ч.1 ст. 32 вказаного закону» [75]

У цьому випадку непрацездатні члени сім'ї померлого годувальника мають право на отримання соціальної допомоги відповідно до ч. 8 ст. 42 та ч. 2 ст. 43 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [76].

Проте на практиці державні органи соціального захисту вимагають довідки про офіційну відмову пенсійного фонду в наданні пенсії у зв'язку з втратою годувальника, що призводить до проведення зайвих процедур спочатку для отримання цієї довідки, а потім подання документів на соціальну допомогу.

Законодавцем визначено розмір пенсійних виплат у ч. 1 ст. 37 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», відповідно до якої «пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається в розмірі: на одного непрацездатного члена сім'ї - 50 відсотків пенсії за віком померлого годувальника; на двох та більше непрацездатних членів сім'ї - 100 відсотків пенсії за віком померлого годувальника, що розподіляється між ними рівними частками», та за ч. 2 цієї статті визначено що «дітям-сиротам пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається в розмірах, визначених частиною першою цієї статті, виходячи з розміру пенсії за віком кожного з батьків» [75].

На нашу думку такий розмір пенсії є занадто низьким у співвідношенні до цін на їжу, одяг та будь-яких інших потреб для непрацездатних осіб. З цього впливає наступний недолік, пов'язаний із соціальним забезпеченням дітей-сиріт або дітей, які втратили годувальника та опікунство над якими не було встановлено, що спричинило до направлення в дитячі будинки.

Проблема полягає в тому, що при оформленні пенсії таким дітям, на їх ім'я відкривається рахунок у банку, але отримати ці кошти вони можуть лише по досягненню 18-річного віку. Проте в нашій країні часто відбувається інфляція. В результаті коливань валюти особа по досягненню повноліття отримує грошову суму, але не в таку, яку могла отримати при одноразовій виплаті за всі місяці розраховані з дня смерті годувальника і до повноліття дитини з урахуванням цінової політики на момент такої виплати.

Важливим в наш час є пенсія у зв'язку з втратою годувальника військовослужбовця, умови призначення такої пенсії зазначені у ст. 29 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» в якій зазначено що «пенсії в разі втрати годувальника сім'ям військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за цим Законом призначаються, якщо годувальник помер у період проходження служби або не пізніше 3 місяців після звільнення зі служби чи пізніше цього строку, але внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних у період проходження служби, а сім'ям пенсіонерів з числа цих військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за цим Законом - якщо годувальник помер у період одержання пенсії або не пізніше 5 років після припинення її виплати. При цьому сім'ї військовослужбовців, які пропали безвісти в період бойових дій, прирівнюються до сімей загиблих на фронті» [86].

З цього виходить ще одне проблемне питання, пов'язане з внутрішньо переміщеними особами, які втратили годувальника на окупованій території. Такі особи мають доказувати смерть годувальника на території України будь-якими засобами, так як отримати свідоцтво про смерть особи українського зразка на цих територіях неможливо. Проте законодавством України передбачена наступна допомога в таких випадках у ч. 2 ст. 17 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» в якій зазначено що «Кабінет Міністрів України з Національним банком України розробляють правові механізми щодо можливостей рефінансування витрат з будівництва або повернення відсотків за сплаченими кредитами тим внутрішньо переміщеним особам, які внаслідок окупації чи військових дій, негативних наслідків збройного конфлікту, проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру набули каліцтва чи інвалідності, або лишилися без годувальника, або без належної опіки та піклування за віком (діти-сироти, одинокі батьки та пенсіонери)» [74].

Таким чином, необхідно зазначити що нормативно-правове регулювання у сфері пенсійного та соціального забезпечення дітей-сиріт та дітей,

позбавлених батьківського піклування, у зв'язку з втратою годувальника або з інвалідністю потребує подальшого вдосконалення з урахуванням вищезазначених пропозицій та усунення інших прогалин цієї галузі.

На сьогоднішній день найважливішою проблемою законодавства в сфері пенсійного забезпечення є приведення його до стандартів Європейського Союзу з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини.

РОЗДІЛ II. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

2.1. Органи державної влади та місцевого самоврядування у сфері соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

На початку визначення класифікації державних органів в сфері соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування слід зазначити що вони в першу чергу, керуються нормами Конституцією України та іншими законодавчими актами, для законного забезпечення цього захисту.

Взагалі, метою діяльності органів державної влади у сфері захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є забезпечення належних умов для реалізації усіх прав дітей в Україні, як економічних, соціальних, культурних та особистих.

До органів державної влади, в першу чергу відноситься Верховна Рада України (ВРУ - далі), яка є єдиним органом законодавчої влади в країні. Завдяки ВРУ розробляються, приймаються та затверджуються загальнодержавні програми та закони про основи соціального забезпечення та соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Також, на рівні ВРУ функціонують різні комітети з питань молодіжної політики, сім'ї, спорту та туризму, соціальної політики та праці.

Забезпечує здійснення контролю за діяльністю органів державного управління щодо дотримання ними конституційних прав і свобод громадян України, а отже і дітей, Уповноважений ВРУ з прав людини. Уповноважений ВРУ з прав людини, відповідно до п. 8 ст. 13 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» має такі права в сфері захисту дітей: «відвідувати без попереднього повідомлення про час і мету відвідування... приймальники-розподільники для дітей, загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації, центри медико-соціальної реабілітації дітей, спеціальні виховні установи; будинки дитини, дитячі будинки-інтернати, притулки для дітей, дитячі будинки, загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, центри соціальної реабілітації дітей з інвалідністю, центри соціально-психологічної реабілітації дітей» [88].

Кабінет Міністрів України (КМУ – далі) також відіграє роль у сфері соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, він є вищим органом у системі органів виконавчої влади. До його повноважень відносять те що він «забезпечує проведення державної політики у сферах охорони здоров'я, санітарно-епідемічного благополуччя, охорони материнства та дитинства, освіти, фізичної культури і доступність для громадян послуг медичних, освітніх та фізкультурно-оздоровчих закладів» [78].

Також, КМУ щорічно звітує ВРУ про свою діяльність та про стан демографічної ситуації щодо становища дітей та тенденцій змін до їх покращення. КМУ приймає та розробляє загальнодержавні програми соціально-економічного розвитку країни, нормативно-правові акти та видає постанови.

Щодо Президента України, то він утворює, реорганізовує та ліквідує міністерства та будь-які органи виконавчої влади, пов'язані з соціально-правовим захистом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Також він затверджує та забезпечує реалізацію Національних програм щодо соціального захисту населення, направляє різні послання ВРУ з цього приводу, видає укази та підписує закони України. Він може призначати та звільняти керівників з посад департаментів, служб. Під керівництвом Президента України

діє його Уповноважений з прав дитини, до основних завдань якого також входить «вивчення в установленому порядку стану роботи із соціально-правового захисту дітей у закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, спеціальних установах для дітей і закладах соціального захисту дітей, стан виховної роботи з дітьми у навчальних закладах» [66].

На сьогоднішній день, проблемним залишається питання про удосконалення національного законодавства щодо усиновлення дітей та приєднання і ратифікація Конвенції про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення, за яким Президентами України було 5 разів винесено законопроект на розгляд до ВРУ. Законопроект так і не прийняли, що створює подальші перешкоди в усиновленні дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування іноземними громадянами.

Щодо основних завдань Уповноваженого Президента України з прав дитини, то відповідно до Положення «Про Уповноваженого Президента України з прав дитини» ними є:

«1) постійний моніторинг додержання в Україні конституційних прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері та внесення в установленому порядку Президентові України пропозицій щодо припинення і запобігання повторенню порушень прав і законних інтересів дитини;

2) внесення Президентові України пропозицій щодо підготовки проектів законів, актів Президента України з питань прав та законних інтересів дитини;

3) здійснення заходів, спрямованих на захист і відновлення порушених прав та законних інтересів дитини, інформування громадськості про такі заходи та їх результати;

4) підготовка заходів за участю Президента України, у тому числі міжнародного характеру, з питань, що стосуються дітей;

5) здійснення заходів щодо налагодження взаємодії органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з питань захисту прав та законних інтересів дитини» [66].

Отже, завдання Уповноваженого Президента України є прописаними на законодавчому рівні, що дає нам змогу стверджувати про не абсолютну самостійність даного органу, її підзвітність та безперервну взаємодію з Президентом України, який в свою чергу є гарантом усіх конституційних принципів стосовно прав дітей, а його Уповноважений вже є виконавцем цих конституційних принципів.

Відповідно до вищезазначених завдань, Уповноважений Президента України має дуже багато прав, серед яких:

1) аналіз та узагальнення практики застосування законодавства у сфері захисту прав і законних інтересів дитини та брати участь в опрацюванні законопроектів у цій сфері, актах Президента України з питань захисту дитинства;

2) проводити аналіз соціального стану дітей в Україні, слідкувати за дотриманням їх конституційних прав, вносити пропозиції органам державної влади, органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, правоохоронним органам стосовно їх політики у сфері захисту прав і законних інтересів дитини;

3) планувати та проводити візити до спеціальних установ для дітей (дитячих будинків, інтернатів, шкіл, технікумів і т. д.), в тому числі й не забувати про заклади для неповнолітніх злочинців, заклади їх попереднього ув'язнення та виконання покарань, психіатричних закладів, проводити опитування стосовно умов тримання дітей в таких установах;

4) звертатися до державних органів щодо сприяння вирішенню питань, віднесених до компетенції Уповноваженого;

5) в разі потреби залучати експертів та посадових осіб, представників органів державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних органів, учених та фахівців на договірній або усній основі;

б) брати в установленому порядку участь у засіданнях державних органів з питань, що належать до компетенції Уповноваженого;

7) допомогти дитячим закладам, закладам соціального захисту дітей впровадити програми громадського контролю за дотриманням прав дітей;

8) взаємодіяти з організаціями, у тому числі міжнародними, з питань захисту прав та законних інтересів дитини;

9) консультувати громадян, в тому числі і самих дітей, стосовно хзніх прав, засобів покращення соціально-правового захисту дітей;

10) реалізовувати проекти соціального спрямування захисту прав та законних інтересів дітей [66].

Слід зазначити, що Уповноважений Президента України з прав дитини наділений широким переліком прав у галузі захисту прав дітей. З цього слідує, що надзвичайно важливо визначити його обов'язки щодо дотримання на законодавчому рівні Конституції України та законів України, інших правових актів та міжнародних договорів, що входять до складу законодавство України, а також його відповідальність при здійсненні своєї діяльності. Тому, Уповноважений Президента України з прав дитини повинен керуватися принципами пріоритетних прав та законних інтересів дитини щодо забезпечення виконання покладених на неї завдань, повною мірою сприяти більш ефективному та всебічному дотриманню та захисту цих прав.

Міністерством соціальної політики України, який одним з органів у системі центральних органів виконавчої влади, створює та забезпечую реалізацію державної політики, державних програм та стратегій з питань соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

У складі міністерства перебуває Департамент захисту прав дітей та усиновлення, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та служби у справах дітей. Усі ці органи направлені на покращення стану життєдіяльності та забезпечення реалізації та соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Усі ці органи, відповідно до Положення про Міністерство соціальної політики України виконують наступні завдання: «забезпечує формування та реалізація державної політики у сфері соціальної політики, загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування, волонтерської діяльності, з питань сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, усиновлення та соціально-правового захисту дітей, запобігання насильству в сім'ї; проведення моніторингу стану дотримання

вимог законодавства щодо соціального захисту сімей та дітей, осіб з інвалідністю; визначає правові, економічні та організаційні механізми, що стимулюють ефективну діяльність закладів соціального обслуговування, реабілітаційних установ, санаторіїв для осіб з інвалідністю і дітей з інвалідністю, підприємств та установ протезної галузі, і забезпечує оптимізацію та розвиток їх мережі; організовує в межах повноважень, передбачених законом, безоплатне харчування дітей на радіоактивно забруднених територіях та виплату компенсації сім'ям з дітьми, потерпілим внаслідок Чорнобильської катастрофи; організовує та координує роботу із забезпечення житлом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа; здійснює координацію роботи із соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей та їх соціально-психологічної реабілітації» тощо [77].

У сфері соціально-правового захисту дітей діє також ряд інших міністерств. Наприклад Міністерство освіти і науки здійснює заходи, спрямовані на розвиток особистості та її розумових здібностей у сфері інтелектуальної власності. Міністерство молоді та спорту слідкує за здійсненням заходів фізичного розвитку особистості та впровадженням різного роду змагань у спорті. Міністерство охорони здоров'я підтримує стан здоров'я населення, санітарного та епідеміологічного благополуччя населення, контролю якості лікарських засобів і виробів медичного призначення.

Пенсійний фонд України та служби соціального захисту займаються питаннями призначення пенсії, або соціальної допомоги дітям-сиротам, дітям, які втратили годувальника, дітям інвалідам з дитинства.

Органи місцевого самоврядування, слідкують за дотриманням соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в регіонах, містах, селах, селищах.

На думку Дакал А. «модель державної політики у сфері захисту прав дітей, яка формувалася останнім часом в Україні, сьогодні не повною мірою відповідає масштабу викликів, що постають перед державою і суспільством. Тож на часі - розроблення ретельно вивірених та науково обґрунтованих нових підходів до формування та здійснення такої політики. Базуватися вона має на

принципах рівності всіх дітей перед законом, недопущення їх дискримінації; змістової визначеності; відповідальності посадових осіб, громадян за порушення прав і законних інтересів дітей; інтегральності; гуманізму» [12, с. 63].

Слід також зазначити, що між усіма органами державного управління соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, здійснюються взаємні дії один до одного. Вищезазначені органи здійснюють взаємоузгоджені дії щодо звернення один до одного із метою отримання інформації про кожну дитину, документів на них і т.д.

Велике значення для захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування мають органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей які діють на підставі Конституції України. У своїй діяльності ці органи керуються Законом України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей».

У вищезазначеному законі вказано, що «забезпечення прав дітей на життя, розвиток, виховання, освіту, медичне обслуговування, надання матеріальної підтримки дітям і профілактики серед них правопорушень покладається в межах визначеної компетенції на: центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей; відповідні структурні підрозділи обласних, Київської, міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад; уповноважені підрозділи органів Національної поліції; приймальники-розподільники для дітей; органи Національної поліції; школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я; спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України; притулки для дітей; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка)» [82].

Як бачимо, система органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей є дуже розгалуженою, де кожен з органів здійснює окрему, конкретну компетенцію для забезпечення прав дитини.

Дитячі будинки та прийомні сім'ї також мають права на звернення. Наприклад вони можуть направляти звернення до таких органів із наступними питаннями:

- управлінням Пенсійного фонду, з метою призначення пенсії дитині-сироті, по втраті годувальника, по інвалідності і т.д.;
- судам, для надання виконавчих листів, оригіналів чи копій справ, пов'язаних з позбавленням батьківських прав, усиновленням, стягненням аліментів тощо;
- відділам Державних виконавчих служб Управлінь юстиції, для направлення виконавчих листів, отримання інформацій по виконавчих листах про стан їх виконання, тобто сплати аліментів, розміру заборгованості і т.д.;
- службам у справах дітей, про надання інформації, або документів по вихованцю тощо.

Навроцький О. О. стверджує наступне «загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації є спеціальними навчально-виховними закладами для дітей, які потребують особливих умов виховання, та підпорядковуються центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти і науки. До цих закладів можуть направлятися особи, які вчинили кримінальне правопорушення у віці до 18 років або правопорушення до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Основними завданнями загальноосвітніх шкіл і професійних училищ соціальної реабілітації є: створення належних умов для життя, навчання і виховання учнів, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівня, професійної підготовки, розвитку індивідуальних здібностей і нахилів, забезпечення необхідної медичної допомоги; забезпечення соціальної реабілітації учнів, їх правового виховання та соціального захисту в умовах постійного педагогічного режиму» [55, с. 128-129].

До таких центрів, за рішеннями суду можуть направлятися діти від 11 до 14 років, діти ж з 14 років направляються до професійних училищ соціальної реабілітації. В цих закладах дітей тримають у межах встановленого судом терміну, проте не більше 3 років, також можуть застосовувати дострокове звільнення за клопотаннями цих рад або училищ.

В нашій країні також створюються центри медико-соціальної реабілітації для дітей, спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України, притулки для дітей, центри соціально-психологічної реабілітації дітей, дитячі містечка.

Якщо брати центри медико-соціальної реабілітації дітей, то слід зазначити, що вони створюються саме в системі державної охорони здоров'я із визначенням уповноважених на структурі органів виконавчої влади по питанням сім'ї, дітей та молоді. Це дозволяє формувати державні програми стосовно дітей, які в своєму віці вже вживають алкогольні напої, наркотичні засоби, тютюнові вироби та інші засоби, які можуть вплинути на їхнє здоров'я. Така політика дозволяє стабілізувати їх здоров'я та направити розвиток особистості по вірному напрямку.

Щодо виховних установ Державної кримінально-виконавчої служби України, то слід розглядати їх як установи, де перебувають неповнолітні злочинці, віком від 14 років скоїли злочин та були засуджені до позбавлення волі. Їхня діяльність регулюється кримінально-виконавчим законодавством.

Задля забезпечення прав дитини на дім, також створюються притулки тимчасового перебування дітей, які не мають місця проживання віком від 3 до 18 років. Такі притулки створюються та підпорядковуються службам у справах дітей в різних містах, селищах міського типу та селах. Основним завданням цих притулків є саме тимчасове перебування дитини для вирішення подальшого її місця проживання, якими можуть бути прийомні сім'ї, майбутні місця проживання опікунів чи піклувальників дитини, дитячі будинки, інтернати тощо.

На базах служби у справах дітей, також створюються соціально-психологічні центри реабілітації дітей, на яких працюють професійні

психологи, які можуть зрозуміти та виявити усі наявні психологічні проблеми у дитини, у самої сім'ї та надати консультації стосовно вирішення цих проблем або покращення взаємозв'язків батьків з дітьми, або інших заінтересованих осіб. Типове положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей затверджує Кабінет Міністрів України.

Існують також соціально-реабілітаційні центри дітей, які утворюються та ліквідуються місцевою державною адміністрацією. В таких закладах як раз проживають усі незахищені категорії дітей від 3 до 18 років, як: безпритульні діти; бездоглядні діти; діти-сироти; діти, позбавлені батьківського піклування; діти, які опинились у складних життєвих обставинах та інші категорії дітей. [32, с. 85-86].

Цікавим є також дослідження Лабенської Л. Л., яка звертає увагу на те, що «останніми роками компетенція органів місцевого самоврядування зазнала значних змін у сфері забезпечення прав дитини. Так, Законом України «Про охорону дитинства» встановлено, що органи місцевого самоврядування забезпечують: проведення державної політики у сфері охорони дитинства, розроблення і здійснення галузевих та регіональних програм поліпшення становища дітей, підтримки сімей з дітьми, вирішення інших питань у цій сфері; розвиток мережі навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, соціального захисту, а також позашкільних навчальних закладів, діяльність яких спрямована на організацію дозвілля, відпочинку і оздоровлення дітей, зміцнення їх матеріально-технічної бази; вирішення питань щодо забезпечення прав дітей, встановлення опіки і піклування, створення інших передбачених законодавством умов для виховання дітей, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків чи з інших причин залишилися без батьківського піклування, а також для захисту особистих і майнових прав та інтересів дітей; організацію безкоштовного харчування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються у спеціальних і інклюзивних класах, та учнів 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів із сімей, які отримують допомогу відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу

малозабезпеченим сім'ям»; можуть забезпечувати пільговий проїзд учнів, вихованців, студентів до місця навчання і додому у порядку та розмірах, визначених органами місцевого самоврядування, та передбачати на це відповідні видатки з місцевих бюджетів; вирішення питань про надання пільг та державної допомоги дітям та сім'ям з дітьми відповідно до законодавства; контроль за дотриманням в ігрових залах, комп'ютерних клубах, відеотеках, дискотеках, інших розважальних закладах та громадських місцях правопорядку та етичних норм стосовно дітей та інше» [42, с. 118-120].

Не можна ігнорувати участь громадськості у реалізації державної політики захисту права дітей. Активна участь громадян у реалізації такої політики забезпечує більш повне представництво інтересів дітей, поліпшення якості та законності управлінських рішень, дає змогу запобігти зловживанню владою та бюрократизацією, заохочує конструктивну співпрацю між владою та громадянами.

Активність участі громадян у суспільно-політичному житті значною мірою зумовлена станом політики культури в країні. Однак сучасний стан політичної культури українського суспільства не відповідає нормам демократичної участі. Пасивність участі громадян у суспільно-політичному житті значною мірою зумовлена впливом політичних та культурних факторів, таких як: ефективність та зацікавленість населення у політиці, недостатня політична майстерність, низький рівень довіри громадяни один до одного та до державних органів та державних установ; відсутність відповідальності цивільного населення, домінування зовнішніх орієнтацій, домінування орієнтація масової свідомості на матеріалістичні цінності, а також менша важливість для більшості населення політичних та громадянських цінностей. Звідси суб'єктивність представників громадськості на місцях державну політику у галузі захисту прав дітей можна здебільшого охарактеризувати як потенційну.

У суспільствах з розвиненою демократією поява громадських ініціатив виглядає як усвідомлення цих проблем, вирішення яких ще не є частиною державних функцій, що виправдовується тим, що громадські лідери рухи та

організації пропонують інші способи вирішення нагальних проблем, крім дій уряду. А також досить поширена можливість використання ресурсів громадських організацій для реалізації різноманітних державних програм та соціальні проекти.

Тому ми вважаємо, що посилення впливу громадськості на реалізацію державної політики захисту прав дітей сприяло б створення системи громадянської освіти (зокрема, запровадження програм у навчальних закладів) установи спеціалізованих дисциплін з формування громадянства; напрям для учнів загальноосвітніх школи для позакласної роботи з громадянської освіти; періодична публікація в засобах масової інформації; інформаційні матеріали, спрямовані на підвищення обізнаності громадськості про демократію громадянство, а також права дітей, контроль за їх повагою).

Отже, на сьогоднішній день, в Україні сформована ціла система соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до якої входить цілий ряд органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Саме до них, можна віднести: Президента України, Верховну Раду України, Кабінет міністрів України, Уповноважених з питань захисту прав дитини, Міністерство соціальної політики України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство молоді та спорту України, Міністерство охорони здоров'я України, Департаменти освіти і науки, Служби у справах дітей, соціально-реабілітаційні центри дітей, соціально-психологічні центри дітей та інші органи. Усі ці органи у сфері соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківських прав мають неабияку роль та мають контактувати один з одним для як найкращого вирішення питань у цій сфері.

2.2. Правоохоронні органи у сфері соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

Після розгляду загальних засад діяльності органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування потрібно окремо розглянути

діяльність правоохоронних органів у сфері соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Взагалі, до правоохоронних органів переважно відносяться тільки прокуратура та Національна поліція України зі своїми підрозділами, проте можна окремо розглянути правоохоронну діяльність інших органів, які безпосередньо з нею пов'язані.

Потрібно зазначити, що саме питання правоохоронної діяльності органами щодо захисту вищезазначених категорій дітей є дуже актуальним в наш час, так як такі органи мають саме карати осіб, які порушують права дітей та сприяти перевихованню дітей, які скоюють правопорушення або злочини.

Так, неабияке значення в системі соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування має Національна поліція України.

Національна поліція України наділена значною компетенцією у сфері забезпечення та захисту прав дітей та відіграє дуже важливу роль у цьому питанні. Їхня діяльність спрямована саме на зменшення рівня зростання потенційних злочинців, які скоюють свої злочини проти дітей, або навпаки самими дітьми. Працівники Національної поліції України мають морально виховувати потенційних неповнолітніх злочинців та направляти їхню поведінку на співдружність з законом та правоохоронною системою.

Органами Національної поліції України постійно проводяться заходи виявлення, розкриття та припинення кримінальних злочинів та адміністративних правопорушень, які скоїли неповнолітні діти з метою вжиття заходів профілактики та їх оперативного розшуку. Неабиякого значення в цьому питанні набуває застосування дітей дорослими для скоєння злочинів, які мають на меті отримання певної вигоди не думаючи про справжні моральні травми, які може отримати дитяча психіка. Дорослі спонукають дітей до жебрацтва, проституцію, злочинів у сфері власності, наркотичних злочинах і т. д. Також, існує потреба в розшуках дітей, які зникли, або їх батьків, особистості яких потрібно також встановити. Потрібно звернути увагу на повноваження

Національної поліції України щодо затримання неповнолітніх осіб, яке має проводитися трохи легше ніж затримання дорослої людини.

На структурі національної поліції України створюються спеціальні приймальники-розподільники для дітей від 11 років, які призначені для тимчасового тримання дітей. Такі заклади створюються в областях, місті Києві та діють згідно з положенням, затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ України.

До їх спеціальних повноважень стосовно захисту дітей, відповідно до ст. 23 «Про Національну поліцію» відноситься: «здійснення контролю за дотриманням вимог законів та інших нормативно-правових актів щодо опіки, піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, правопорушенням серед дітей, а також соціального патронажу щодо дітей, які відбували покарання у виді позбавлення волі» [79].

Слід додати, що уповноважені особи Національної поліції доволі часто проводять профілактичні співбесіди з самими дітьми, їх опікунами та піклувальниками, працівниками дитячих будинків.

За дотриманням законів та реалізацією прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, здійснює нагляд прокуратура України, її органи. При виявленні порушень, прокурор висуває обвинувачення в суд до органу, фізичної або юридичної особи, які порушили такі права. Прокурор здійснює свої повноваження відповідно до Закону України «Про прокуратуру» та наказів Генеральної прокуратури України. Захист сторін здійснюється адвокатами відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [70; 87].

Органи прокуратури наділені доволі широким колом повноважень у сфері захисту прав і свобод дітей. В цій діяльності вони керуються нормами міжнародного права, зокрема, Конвенції ООН про права дитини, нормами Конституції України, законами, які регламентують окремі напрямки реалізації прав і свобод дітей, Сімейним кодексом України, використовує президентські і урядові нормативні акти. Окремі питання діяльності прокуратури щодо

пріоритетних напрямків правозахисної діяльності правозахисної діяльності дістали відображення також в наказі Генерального прокурора України «Про організацію правозахисної діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей» № 16гн від 06 грудня 2014 року [30; 34; 83; 92].

Великого значення в правоохоронній діяльності стосовно захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування набуває Міністерство внутрішніх справ України. Згідно з Положенням «Про Міністерство внутрішніх справ України», затвердженим Указом Президента України від 17 жовтня 2000 р. №1138, до основних завдань Міністерства внутрішніх справ України поряд з іншими належать виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню неповнолітніми злочинів, вживання заходів щодо їх усунення, здійснення правового виховання дітей тощо.

Існує навіть спеціальний орган Міністерства внутрішніх справ України стосовно скоєння злочинів та правопорушень дітьми який має назву – кримінальна міліція у справах дітей. Увага цього органу направлена значною мірою на осіб які втягують дітей до скоєння злочинів, споюють алкогольними напоями дітей, дають їм наркотичні засоби та залучають до проституції і т. д.

Як зазначає Кононенко О. Я. «на місцевому рівні соціально правовим захистом, вихованням та опікою дитини займається велика кількість установ та відомств, об'єднань громадян а саме: служби у справах дітей; центри соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді; дитячі притулки; управління та відділи освіти та науки, молоді та спорту, охорони здоров'я; культури; юстиції, охорони труда та соціального захисту; органи опіки і піклування; профспілкові організації; судові, правоохоронні органи та безліч різноманітних громадських організацій, фондів та установ» [33].

Майже всі політичні партії в своїх програмах пріоритетним напрямом визначають діяльність щодо запобігання правопорушень серед неповнолітніх, захист прав і свобод дітей та молоді.

Перейдемо до злочинності серед неповнолітніх, яка має контролюватися вищезазначеними органами. Досліджуючи сьгоднішні показники злочинності можна стверджувати про їх залежність від соціально-економічного стану в

країні, так як воно безпосередньо впливає на усі версти населення країни, в тому числі і на неповнолітніх, які виховуються в неблагополучних сім'ях, або взагалі яким не приділяється уваги з боку їх сімей.

Злочинність неповнолітніх є самостійною проблемою діяльності правоохоронних органів, так як вона відрізняється від злочинності дорослих, що зумовлюється віком злочинців та їх незрілим мисленням.

Відповідно до положень ст. 22 Кримінального кодексу України вказано, що «кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років». За нормами 2 цієї ж статті, зазначені злочини, за які настає кримінальна відповідальність, при досягненні чотирнадцятирічного віку [37].

Відповідальність в системі соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування може бути кримінальною, адміністративною, дисциплінарною та цивільною.

До кримінальної відповідальності особа притягається за нормами Кримінального кодексу України (КК України - далі). Наприклад, до дітей не застосовуються покарання у виді арешту (ст. 60 КК України) та обмеження волі (ст. 61 КК України).

Щодо особливих норм кримінального законодавства, яке стосується злочинів проти дітей, то вони можуть бути такими: «обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство, якщо воно було вчинено стосовно дитини або її присутності (п. 2 ч. 1 ст. 91¹ КК України); неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя для здоров'я дітей (ст. 137 КК України); експлуатація дітей (ст. 150 КК України); ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК України); злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166 КК України); зловживання опікунськими правами (ст. 167 КК України); розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 168 КК України); незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) (ст. 169 КК України) тощо» [37].

Слід зазначити, що передбачена кримінальність за усі можливі злочини скоєні проти злочини, та всі вони закріплені нормами КК України. За скоєння такого типу злочинів, передбачена обставина яка обтяжує покарання, яка зазначена в п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України, а саме «також вчинення злочину щодо малолітньої дитини або у присутності дитини» [37].

Саме поняття малолітньої дитини визначено в ч. 1 ст. 6 СК України, за нею «малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років» [92].

Адміністративна відповідальність настає за Кодексом України про адміністративні правопорушення (КУпАП - далі). В цьому кодексі також передбачена обставина, яка обтяжує відповідальність за адміністративні правопорушення у п. 3 ст. 35 вказано що такою обставиною є «втягнення неповнолітнього в правопорушення». Так, наприклад, у ст. 41 визначено що при порушенні вимог законодавства про працю та охорону праці вчинену щодо неповнолітнього тягнуть за собою накладення більшого штрафу ніж за таке порушення здійснене до повнолітнього [27].

До прямих порушень проти дітей можна віднести ряд наступних: «порушення водієм правил керування транспортним засобом, правил користування ременями безпеки або мотошоломами (ст. 121 КУпАП); порушення правил надання послуг та вимог безпеки при наданні послуг з перевезення пасажирів чи вантажів автомобільним транспортом (ст. 133¹ КУпАП); неподання або подання не в повному обсязі відомостей для внесення до Державного реєстру майнових об'єктів оздоровлення та відпочинку дітей (ст. 166²⁵ КУпАП); порушення порядку перебування дітей у закладах, у яких провадиться діяльність у сфері розваг, або закладах громадського харчування (ст. 180¹ КУпАП); несплата аліментів (ст. 183¹ КУпАП); невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей (ст. 184 КУпАП); порушення порядку або строків подання інформації про дітей-сиріт і дітей, які залишилися без опіки (піклування) батьків (ст. 184² КУпАП); невиконання розпорядження державного або іншого органу про працевлаштування (ст. 188¹ КУпАП); невиконання законних вимог посадових

(службових) осіб органу опіки та піклування (ст. 188⁵⁰ КУпАП); повідомлення неправдивих відомостей державним органам реєстрації актів цивільного стану та несвоєчасна реєстрація народження дитини (ст. 212¹ КУпАП)» [27].

Однією з нових норм притягнення до адміністративної відповідальності можна вважати ст. 121 КУпАП про порушення водієм правил керування транспортним засобом, правил користування ременями безпеки або мотошоломами, до якої були внесені зміни від 29.10.2019 р. про те що «Порушення правил перевезення дітей - тягне за собою накладення штрафу на водія в розмірі тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [27].

Порушенням правил перевезення дітей, у вищезазначеній статті можна вважати перевезення дітей до 12 років, або тих чий зріст менше 145 сантиметрів, транспортним засобом без використання спеціальних засобів для того щоб пристебнути дитину за допомогою ременів безпеки, або дітей до 16 років в кузові вантажного автомобіля та організованих груп дітей у тему пору дітей.

Також хотілось би зазначити, про те що ст. 183¹ КУпАП про несплату аліментів, може перейти з адміністративної відповідальності до кримінальної відповідальності за ст. 164 КК України за ухилення від сплати аліментів на утримання дітей.

Важливу роль в застосуванні норм законодавства для притягнення особи до відповідальності відіграють цивільні, кримінальні, адміністративні суди, які в своїй діяльності керуються Цивільним процесуальним кодексом України (ЦПК України - далі), Кримінальним процесуальним кодексом України (КПК України - далі), Кодексом адміністративного судочинства України (КАС України - далі) стосовно.

ЦПК України передбачені справи про усиновлення дитини (ст. 310-314). За КПК України передбачена участь служби у справах дітей та уповноваженого підрозділу органів Національної Поліції, стосовно розгляду справ за участю неповнолітнього (ст. 496). Усіма кодексами передбачено, що «не підлягають приводу в суд, малолітні та неповнолітні особи», а також порядок їх допиту як свідків [25; 38; 105].

Важливим також є визначення розвитку злочинності неповнолітніх по рокам в Україні. За статистичними даними Кулика О. Г., було проаналізовано кількість злочинних діянь, вчинених неповнолітніми, або за їх участі з 2005 року по 2012 рік. Так, за його дослідженнями кількість таких злочинів зменшувалася: 2005 р. – 26470; 2006 р. – 19888; 2007 – 18963; 2008 – 15846; 2009 – 15445; 2010 – 17342; 2011 – 17847; 2012 – 13383 [41, с. 107-135].

Нами було проведено дослідження злочинності неповнолітніх у період з 2013 року по жовтень 2020 року. Так неповнолітніми, або при їх участі, у 2013 році було зареєстровано 8781 злочинів, у 2014 році – 7470 злочинів, у 2015 році – 7171 злочин, у 2016 році – 5230 злочинів, у 2017 – 5608 злочинів, 2018 – 4750 злочинів, 2019 – 4088 злочинів та з січня по жовтень включно 2020 року – 2892 злочини. При дослідженні статистичних даних було виявлено, що в більшості випадків, злочини були скоєні неповнолітніми в місті або в селищах міського типу. Основною сферою злочинів неповнолітніх є злочини проти власності, які складають майже 70-75% в кожному році від загальної кількості злочинів неповнолітніх. Значну частку також мають злочини проти життя та здоров'я особи (в основному проти жінок та інших дітей), злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту, проти громадського порядку та моральності, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин [61].

Таким чином, до правоохоронних органів переважно відносяться Генеральна прокуратура України та Національна поліція України зі своїми підрозділами. Правоохоронні органи наділені значною компетенцією у сфері забезпечення та захисту прав дітей та відіграють дуже важливу роль у цьому питанні. Їхня діяльність спрямована саме на зменшення рівня зростання потенційних злочинців, які скоюють свої злочини проти дітей, або навпаки самими дітьми. Такі органи мають морально виховувати потенційних неповнолітніх злочинців та направляти їхню поведінку на співдружність з законом та правоохоронною системою.

2.3. Судові органи у сфері соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

Судові органи України є самостійною структурною гілкою влади, на яку покладено обов'язки щодо захисту прав та інтересів громадян в порядку здійснення судочинства на конкурентній основі доказування своєї правоти на законодавчому рівні. Наприклад, кримінальними судами розглядаються справи щодо скоєних злочинів неповнолітніми, та виносяться питання щодо їх перевиховання шляхами винесення рішень про застосування запобіжних заходів. За цивільним судочинством розглядаються справи, які виникають з питань будь яких цивільних, сімейних, трудових та житлових відносин. Адміністративними судами, розглядаються питання про притягнення до відповідальності посадових та уповноважених осіб у сфері соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Важливою компетенцією судів в питанні захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є такі справи, як: стосовно дітей, які порушили кримінальне законодавство, тобто вчинили кримінальне правопорушення; про відібрання дітей від батьків; про позбавлення батьківських прав; про обмеження батьків у дієздатності; про адміністративну відповідальність батьків, усиновителів або опікунів (піклувальників); про поновлення батьківських прав і розв'язання спорів між батьками щодо дітей тощо.

На сьогоднішній день частіше постає питання впровадження ювенальних судів і центрів в Україні. Таке питання регламентоване ратифікованою Україною Конвенції ООН про права дитини де у ст. 40 вказано, що усі «держави-учасниці визнають право кожної дитини, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство, звинувачується або визнається винною в його порушенні, на таке поводження, що сприяє розвиткові у дитини почуття гідності і значущості, зміцнює в ній повагу до прав людини й основних свобод інших та при якому враховуються вік дитини і бажаність сприяння її реінтеграції та виконання нею корисної ролі в суспільстві» [30].

Відповідно до цих положень, кожна держава-учасниця, яка приєдналась до Конвенції про права дитини, має та прагне сприяти створенню

законодавства, процедур, органів та установ, які будуть виконувати ці положення для покращення захисту прав дітей. Такий захист має стати направленим на виколення злочинності серед дітей, сприяти покращенню політики усиновлення, встановлення опіки (піклування).

Треба також визначити поняття ювенальної юстиції. Так, за дослідженнями Крестовської Н. «ювенальна юстиція – це судоустрій і судочинство у справах про правопорушення неповнолітніх. На відміну від загальної, ювенальна юстиція має охоплювати систему соціальних послуг на допомогу дитині, яка перебуває у конфлікті із законом. Тому сучасна ювенальна юстиція – це система державних і муніципальних, судових, правоохоронних органів, освітніх і виховних установ, правозахисних і громадських організацій, що на основі права та медико-соціальних і психолого-педагогічних методик здійснюють попередження правопорушень дітей та проти дітей, правосуддя щодо дітей, захист їхніх прав, свобод та інтересів, а також ресоціалізацію дітей» [36].

Так, ювенальною юстицією є діяльністю судів у сфері притягнення до відповідальності за вчинення кримінальних злочинів, або адміністративних правопорушень неповнолітніми. Проте, на нашу думку, така діяльність може й охоплювати певні адміністративні процедури стосовно позбавлення батьківських прав чи призначення опікуна дитини тощо.

Основним контраргументом при введенні системи ювенальних судів є механізми незаконного вилучення дітей із сімей та незаконного позбавлення батьківських прав, що найкраще відображено в країнах ЄС, коли дитину відбирають за будь-яке мале порушення процесу виховання. Але ж, якщо брати нашу країну, то такі заходи застосовуються при дійсно тяжких порушеннях процесу виховання, отримання освіти дітей. Позитивних рис все ж таки більше ніж негативних у процесі введення ювенальної юстиції.

Таким чином, на нашу думку, для уникнення спорів про незаконне позбавлення батьківських прав судами, після відібрання дитини від батьків до тимчасового місця проживання, потрібно дати змогу батькам довести свої наміри стосовно дитини. Наразі ж основним доказом в суді для позбавлення

батьківських прав є висновки перевіряючи їх комісій та показання місць проживання дитини (реабілітаційних центрів, дитячих будинків, будинків-інтернатів) стосовно відвідування та телефонування батьками своїх дітей. В цьому випадку, потрібно створити спеціальні курси, або психологічних тренінгів для батьків (як для осіб, які залежні від алкоголю або наркотичних засобів) і при кожному відвідування таких курсів проводити з ними співбесіди для усунення засад, які посприяють позбавленню їх батьківських прав. Кінцевим результатом таких курсів стане висновок психолога або іншої, відповідної за них особи стосовно відвідування цих курсів, справжньої мети батьків, перешкод для здійснення заходів усунення недоліків виховання дітей (бідність, залежність від спиртних напоїв або наркотичних засобів). Щодо усунення цих перешкод, то держава має сприяти покращенню матеріального стану сім'ї шляхом їх працевлаштування та призначення соціальної допомоги, а у випадках зловживання спиртними напоями або наркотичними засобами – направляти їх на лікування.

Також, існує потреба саме в запровадженні ювенальних судів в Україні, які б займалися тільки розглядом справ, пов'язаних з дітьми до 18 років, що б дозволило зняти напруження з вже існуючих судів перших інстанцій та приділити більше уваги в розгляді захисту прав дітей в окремих, ювенальних судах. Створення таких органів може передбачати саме створення структурних підрозділів під керівництвом вже наявних судів першої інстанції, наприклад, в кримінальному суді окремий суд по розгляду справ малолітніх або неповнолітніх дітей до 18 років, або скоєння злочинів дорослими проти дітей. Такі ж самі структурні підрозділи можуть бути як в адміністративному, господарському так і в цивільному суді. При цьому, потрібно також буде ввести посаду судді такого структурного підрозділу, який окремо буде спеціалізуватися тільки на такому виді справ. Загальне оскарження цих справ має відбуватися наряду з іншими за порядком апеляційного або касаційного оскарження.

РОЗДІЛ III. НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЩОДО СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

3.1. Основні переваги діяльності державних та правоохоронних органів країн Європейського Союзу в сфері соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

Останніми етапами нашого дослідження саме є визначення основних переваг діяльності державних та правоохоронних органів Європейського Союзу стосовно соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування та визначення напрямків вдосконалення такої діяльності в Україні на основі цього досвіду.

Як ми вже зазначали, одним з головних завдань держави є забезпечення прав дитини на виховання в сім'ї. Для здійснення цього права, воно в першу чергу закріплюється в нормативно-правових актах, у випадку Європейського Союзу основними актами є Конвенція про права дитини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Загальна декларація з прав людини. Будь-яка провідна країна світу має дотримуватися норм, передбачених цим законодавством [20; 23; 30].

Перш за все, потрібно зазначити, що основними юридичними гарантіями є саме міжнародні законодавчі акти стосовно захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Наприклад в Європейській конвенції про соціальне забезпечення 1972 р. визначені основи допомоги сім'ям з дітьми, що направлено на врегулювання затрат на виховання дітей, їхнє проживання, медичне обслуговування, навчання та інші аспекти. Зокрема, Європейська конвенція про усиновлення дітей 2008 р. створює умови для усиновлення дітей подружжям, яке бажає виховувати покинуту дитину. Вона також направлена на подолання труднощів між національним законодавством країн-членів, які до неї приєдналися із міжнародним загальним законодавством у сфері усиновлення. Доволі часто у громадян іншої країни виникають проблеми при усиновленні дітей-громадян іншої країни, а також вони мають пройти значну ускладнену процедуру при бажанні усиновити дитину іншої країни.

Слід зазначити, що Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми 1980 р. регулює відносини, за якими колишній опікун чи піклувальник був позбавлений цього права стосовно дитини. Конвенція про контакт з дітьми 2003 р. затверджує форми спілкування з дітьми. Щодо Європейської конвенції про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом 1975 р., то тут встановлений саме порядок встановлення батьківства дітей та набуття батьківських прав стосовно них.

Дуже важливим також є Європейську конвенцію про здійснення прав дітей 1996 р., головною метою якого є визначення правових гарантій та забезпечення і реалізація прав дітей, в тому числі і дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування шляхом забезпечення становища, за яким діти особисто можуть звертатися до правоохоронних та судових органів.

На сьогоднішній день, в результаті змін за останні двадцять років, спостерігається тенденція, за якою країна відмовляється від великих дитячих будинків та розвивається за альтернативними формами сімейного виховання. Такі форми є окремими для кожної держави, в більшості випадків вони є

схожими між країнами, але є їх значна відмінність, що виокремлює їх від інших та є головною ознакою ефективності цієї форми [24, с. 105-106].

Тож більшість інституцій ЄС працює над правами дитини, включаючи правові гарантії право на соціальний захист дітей та сімей з дітьми, намагаючись виправити недоліки, такі як відсутність дієвого механізму реалізації прав дитини. Цей розрив пов'язаний із діями ЄС та Ради Європи. Попри закріплення прав дітей та сімей з дітьми на соціальний захист у європейських конвенціях, механізми здійснення цих прав залишаються неповними. Йдеться про необхідність вдосконалення правових засобів для виконання зобов'язань держав-членів ЄС та Ради Європи, інакше право на соціальний захист стає декларативним знаком. Не заперечуючи важливості юридичного гарантування права дітей та сімей з дітьми на механізми їх надання, питання ефективності цих гарантій залишається відкритим і сьогодні. Майже всі європейські акти не мають механізму реалізації. Крім того, відсутність достатніх економічних можливостей для країни ускладнює розробку національного законодавства в контексті європейської інтеграції та її реалізації. Гарантії права на соціальний захист дітей та сімей з дітьми, зареєстрованими в актах ЄС та Ради Європи, в юридичній практиці України. Проте, саме нормативно-правове регулювання та існуючі системи показують себе більш ефективними ніж українські.

Перейдемо до самих країн ЄС та Світу. Спочатку треба віднайти загальні моделі соціального захисту дитинства, яких на думку Т. Піддубної їх існує три, ними є:

1) європейська модель, яка в основному зустрічається в західноєвропейських країнах, таких як: Австрія, Бельгія, Великобританія, Данія, Ірландія, Італія, Німеччина, Норвегія, Фінляндія, Франція, Швеція. Ця модель базується на теорії загального добробуту дитини, її недискримінації, справедливості та створення гідного життя для неї;

2) американська модель, яка є головною в США та Аргентині, Бразилії, Венесуелі, Перу, Чилі та інших країнах. Основною рисою цієї моделі є децентралізація, за якою координується дитяча та молодіжна політика.

Проблемами дитинства займаються різні міністерства та відомства, які не взаємопов'язані один з одним. Така модель створює систему, в якій кожен державний орган має свою відповідальність за невиконання певних дій, або порушення законодавства чи посадових інструкцій у цій сфері;

3) перехідна модель, яка знайшла практичне втілення в колишніх країнах СРСР, до яких входять сучасні країни Центральної Європи та СНД. Характерною ознакою для цієї моделі є зміщення вектору соціального захисту дітей з повного державного регулювання на поєднання державного і приватного секторів [67, с. 5].

Незалежно від моделі соціального захисту прав дитини, пріоритетністю опіки залишається питання про: усиновлення дитини; опіки в сім'ях родичів; належним вихованням дитини у прийомній сім'ї; гідне ставлення до дитини, яка перебуває в інтернатному закладі. Європейська практика свідчить про те, що їхня модель є найкращою та найближчою до нас поміж інших моделей світу, але і в ній існують деякі прогалини. Проте нам потрібно вивчити їх досвід із метою запровадження його, та підкреслити для себе прогалини цієї моделі, щоб розробити шляхи до їх усунення із одночасним запровадженням європейської моделі до нашої країни.

Важливим також є класифікація сімейного виховання за Козубовським В., який поділяє їх на такі:

- «fostering» тобто перебування дитини у патронатній сім'ї до її повноліття;

- «mainstay» догляд за дітьми віком від 11 до 17 років на короткий період, у зв'язку з тимчасовими труднощами в сім'ї;

- «emergency care» яким передбачено догляд за дитиною у надзвичайних ситуаціях, негайно ізолювати дитину від негативного впливу в сім'ї [28, с. 89].

Як зазначає Лопатченко І. М., «європейська практика в деяких випадках залишає форму інтернатного закладу як державну установу утримання дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування. Але в процесі деінституціалізації державні виховні установи зазнали структурної

трансформації, у першу чергу, у зменшенні кількості вихованців (у середньому показник становить 10-50 осіб на одну установу)» [44, с. 1].

На нашу думку, така практика є дуже вдалою, так як при меншому кількості вихованців, збільшується й кількість грошових коштів, ресурсів потрібних для вихованців, кількість спальних місць, їжі і т.д. Також покращується контроль за кожним окремим вихованцем з боку державних органів, працівників дитячих будинків тощо.

Перейдемо до досвіду окремих країн Європейського Союзу. Як приклад можна взята скандинавські країни до яких відносяться: Данія, Норвегія, Швеція. У цих країнах дуже велика фінансова підтримка новонароджених дітей, покинутих батьками та дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування.

Щодо Австрії, Польщі та Швейцарії, то тут зберігаються дитячі будинки та притулки для дітей, такі як: сімейні дитячі будинки, лікувальні центри, психіатричні дитячі центри та інші заклади.

Поширеними західноєвропейськими видами опікунства і передачі дитини в сім'ю на виховання є «fostering» (фостерне виховання) та «mainstay» (догляд за дітьми). Фостерним вихованням є перебування в чужій сім'ї до повноліття. Догляд за дітьми здійснюється від 11 до 17 років, до тих пір поки не налагоджуються обставини та умови в сім'ї.

З приводу цього, доречною є практика фостерного виховання у Великобританії існує два типи фостерного виховання у вигляді загальної фостерної опіки над дітьми та приватної фостерної опіки над дітьми. Перший вид покладає усі функції з організації на місцеві органи влади, агентів соціальних служб. Другий вид фостерної опіки передбачає приватну домовленість між батьками та фостерними вихователями без залучення органів місцевої влади.

За дослідженнями Лопатченко І. М. «у Великобританії розроблені і діють «Національні стандарти фостерного виховання у Великобританії», в яких чітко регламентована вся процедура фостерної моделі виховання дітей. Досвід розвитку фостерної моделі Великої Британії ефективно впроваджується в

Угорщині як механізм поетапного переходу від державних шкіл-інтернатів та дитячих будинків до сімейних форм виховання. В Угорщині з початку процесу деінституціалізації паралельно створювалися державні курси по підготовці традиційних і професійних фостерних батьків» [44, с. 2].

Протягом останніх тридцяти років, світова спільнота також напрацювала деякі підходи до забезпеченню та захисту прав дітей-інвалідів, їх соціальної адаптації, медичного забезпечення. Головна мета цього напрямку – досягнення становища, коли дитина-інвалід буде здатна, наряду із здоровою дитиною, виконувати свої соціальні функції самостійно із певною допомогою державою. В цьому плані, на увазі мається їх трудова діяльність, навчання, самостійне пресування, комунікативні здібності, здатність до читання, писання і т.д.

За Архоповою С. П. у Великій Британії, де процеси деінституціалізації почалися відразу після закінчення Другої світової війни, на сьогоднішній день, пріоритети державної політики у сфері захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування підтверджені наступними даними: Уельс – 6%, Англія – 11%, Північна Ірландія та Шотландія – 13 % [1, с. 193].

Також, слід зазначити, що у Великобританії та Норвегії, Ісландії новонароджених дітей і дітей молодшого віку намагаються взагалі не розміщувати у інтернатних дошкільних закладах.

Щодо Данії, то тут, показник влаштування дітей до 3 років в заклади інтернату складає 7 дітей на 10 000. В цій країні такий показник вважають дуже великим, проте, саме стаціонарний нагляд за цими дітьми є надзвичайно якісним та неосяжним у порівнянні з нашою країною. Так, 1 працівник в Данії працює відразу з 2 дітьми, на кожну з яких витрачається приблизно 7000 євро на тиждень [3, с. 26-27].

У Болгарії та Угорщині створені реабілітаційні лікарні, які пропонують цілий ряд реабілітаційних заходів. В Австрії існує закон, який дозволяє батькам обирати місце навчання дитини, спеціальну школу чи середню школу. У Польщі інтеграція дітей-інвалідів здійснюється за допомогою спеціальної навчальної програми для дітей-інвалідів у сім'ях або соціальних центрах для інтеграції дітей-інвалідів.

У Великобританії здійснюється влаштування дітей-інвалідів у прийомні сім'ї, при цьому пріоритет надається потенційним прийомним батькам, які вже мають досвід та знання про особливості захворювання потенційно опікуваної дитини. У Данії існує загальне положення про повну інформацію про хворобу батьків дитини. У Франції існують центри охорони здоров'я та соціальної допомоги, центри благодійності для матерів та дітей тощо. У Німеччині тенденція переходить від медичного підходу до більш рівномірної ранньої стимуляції. У Нідерландах материнські організації відіграють важливу роль. В Іспанії та Швеції існує шкільна система для батьків дітей з обмеженими можливостями. Водночас важливим є питання доступності будівель та транспорту. Найважливіші зусилля в цьому напрямку докладено у Франції та країнах Північної Європи.

Гессле С. зазначав про досвід Швеції, за його дослідженнями «процес деінституалізації дітей розпочався у середині 50-х років минулого століття. Хоча в цій країні політика державного утримання дітей ніколи не була на першому плані: діти які з різних причин не можуть проживати у рідній сім'ї переважно влаштовувалися у дитячі будинки сімейного типу. Історично, 7 з 10 дітей влаштовуються у постійні сім'ї. Сьогодні близько 75% державних дитячих будинків у Швеції опікуються не більше як 9 дітьми одночасно і їх перебування обмежується коротким проміжком часу. Згідно статистичних даних у закладах інтернатного типу визначено межу – 20 дітей. Варто відмітити, що до 2000 року всі державні установи для дітей з відхиленнями у розвитку були розформовані» [10, с. 16].

Великого значення в Швеції також набула Міжнаціональна модель закриття установ, які шкодять дитині. Така модель передбачає 5 рівнів, які складаються з таких:

1. Згода на закриття, якою передбачено існування певних правових підстав для закриття закладу, який шкодить дитині.
2. Обрання курсу подальшого покращення життєдіяльності дитини-сироти, або дитини, позбавленої батьківського піклування.

3. Інституціональний рівень, де включено фактори впливу на прийняття рішення, до яких відноситься: інформація, консультації, громадська думка, проекти фінансових витрат, пошук місця влаштування дітей.

4. Контекстуальні фактори, якими враховано соціально-політичний контекст країни, а саме фактори та державну політику, за якою має відбуватися реформування національної системи захисту прав дітей.

5. Рівень систематизації, а саме документування, моніторинг за станом дитини, послідовне виконання вищезазначених етапів.

Взагалі, вказана модель зображає процес відмови від системи догляду, яка ґрунтується на основні великих дитячих будинків, або інтернатних закладів з подальшим переходом дитини до більш вужчого та уважнішого до неї середовища, що дозволить перевиховати її.

Цікавим досвідом є також деінститулізація системи інтернатах закладів. Так, Болгарією було прийнято стратегію деінститулізації та плану дій реформування системи інтернатних закладів на період до 2020 року. Ними були передбачені типи центрів для надання послуг різним категоріям дітей та батьків та види працівників цих центрів [49].

Потім розглянемо систему інституційного догляду та освіти для дітей у Молдові. Початковим етапом реформ у цій країні була комплексна оцінка потреб дітей у захисті своїх прав. На основі цієї оцінки було складено карту існуючих соціальних служб та складено регіональні плани роботи. Координація відбувалася на центральному, місцевому та галузевому рівнях. На цих рівнях були створені комісії для виявлення та роботи з сім'ями, які переживають труднощі. Ці комісії вивчають умови, в яких перебувають ці сім'ї, та способи надання їм допомоги, включаючи можливість фінансової підтримки. Центральним органом реформ є Міністерство праці, суспільства та захисту сім'ї Молдови. На цьому етапі реформи в Молдові є дитячі будинки сімейного типу для трьох-семи дітей, і діти можуть повернутися додому, якщо з ними зв'яжуться біологічні батьки [48].

Потребує уваги також досвід Угорщини у сфері соціального захисту дітей. Державною політикою цієї країни, передбачена підтримка біологічної

сім'ї дитини, за якою неблагополучній, або малозабезпеченій родині надається допомоги для подолання життєвих труднощів та підтримка для самої дитини. Така підтримка здійснюється державними органами до повного усунення перешкод виховання дитини в біологічній сім'ї.

На завершення, хотілось би також розглянути досвід соціального забезпечення дітей із застосуванням американської моделі соціально-правового захисту. Наприклад, служби підтримки дітей та сімей в США направлені на патронажні послуги, просвітницьку діяльність у сфері сімейного життя, сімейну терапію і т.д. Як і в Україні, в США існують волонтерські служби, але в США вони здійснюють ще допомогу в центрах психічної корекції, консультують з психолого-педагогічних та медичних питань.

За дослідженнями Кузьмінського В. в США великі інтернатні заклади піддавалися критиці ще в 1909 році, проте вони продовжували збільшуватися із за напливу міграції на країну. В тому ж році в країні було поставлено питання та в подальшому схвалене рішення про відмову від системи інтернат них закладів з визначенням порядку підтримки рідних сімей вразливих дітей. Ця система і прийняття у 1937 році Закону про соціальний захист дали поштовх до покращення життєдіяльності вразливих сімей. З роками, ця система дала свої плоди і в 1996 році, кількість дітей, які перебували в інтернат них закладах становила тільки 4% від загальної кількості дітей, коли в Україні цей показник сягав аж 40% [40, с. 6].

За дослідженням Чечета В. «останнім часом служби соціального забезпечення основну увагу приділяють питанням нормального перебування дитини у родині, забезпечення їй належної турботи. Перевага надається усиновленню та домашнім дитячим групам, що дозволяє зменшити кількість дітей, які виховуються у дитячих будинках та притулках. Влаштування дітей у сім'ї близьких родичів менш поширено. Дитячий заклад сімейного типу організовується жінками, які не працюють, але мають власних дітей. Найчастіше група складається з трьох-чотирьох дітей. Це дозволяє забезпечити гнучкий підхід до кожної дитини, враховуючи її індивідуальні особливості. Такі сімейні групи виявилися досить ефективними у роботі з дітьми-

школярами, тому до її допомоги звертається значна частина американців» [107, с. 10-11].

Взагалі, такі країни, як Великобританія, Іспанія, Італія, Німеччина, США, Швеція та багато інших країн змогли знизити застосування інституційного догляду. На нашу думку, законодавчі засади функціонування органів та надання системи послуг з охорони прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Навіть не зважаючи на різні відмінності у функціонуванні цих країн, їх політичного, економічного, соціального та культурного стану, вони все одно, на сучасному етапі розроблюють універсальні моделі реформування, які мають бути досліджені в нашому суспільстві та в подальшому використані у роботі наших органів.

Таким чином, дослідивши досвід країн Європейського Союзу та Американських країн, можна стверджувати, що для України існує багато різних напрямків стосовно подальшого вдосконалення соціально-правового захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Як бачимо, особливої уваги слід приділити створенню нових програм, планів та стратегій стосовно повернення дитини в сім'ю та підтримання цієї сім'ї матеріально та моральними (психологічними) заходами. Потрібно підтримувати не тільки ідею перевиховання дітей а й перевиховання дорослих. Особливої уваги потрібно приділити дослідженню систем таких країн як: Австрія, Бельгія, Данія, Німеччина, Норвегія, Польща, Угорщина, Франція, Швеція.

3.2. Напрямки вдосконалення соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

Для детальнішого розуміння потреби вдосконалення соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування слід навести статистичні данні по ним.

Так, згідно із інформацією, поданою Міністерством соціальної політики України «за період з 2011 по 2018 рік, кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, складала: 2011 р. – 100 787, 2012 р. – 98

119, 2013 р. – 90 772, 2014 р. – 83 716, 2015 р. – 73 182, 2016 р. – 72 784, 2017 р. – 71 566, 2018 р. – 70 491» [94, с. 47; 95, с. 42].

Виходячи з цього, можна стверджувати що кількість дитячого сирітства та бездоглядності поступово зменшується, що є дуже гарною новиною, проте й на сьогоднішній день багатьо дітей не перебувають на обліках служб у справах дітей, жебракують та бродяжать на вулицях.

За цими ж даними «зростає показник по влаштуванню дітей до дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей, коли в 2012 році було влаштовано 11 751 дитину, то в 2018 році вже 13 943 дитини» [94, с. 50; 95, с. 42].

Цей показник зростає при тому, що кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування зменшується, це дуже велике досягнення для нашої країни. Також, за цими даними, під опікою, піклуванням, станом на 01.01.2019 р. перебуває 50 766 дітей [95, с. 42].

На нашу думку, зменшення кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування пов'язана не тільки з їх всиновленням, або поверненням батькам, а і з рядом наступних засад:

1. Зменшення кількості населення (в тому числі у зв'язку з неможливістю розрахунків кількості таких дітей на територіях Автономної Республіки Крим, Донецької та Луганської областей).

Наприклад, станом на 01.01.2011 р. кількість громадян України становила приблизно 45 778 500 осіб, коли станом на 01.01.2019 р. вона становила 42 153 200 осіб, серед яких є і певний відсоток дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, особливо якщо вони залишилися на тимчасово окупованих та непідконтрольних територіях, що унеможлиблює їх підрахунок [63].

2. Зменшення кількості народжуваності (в тому числі у зв'язку з неможливістю розрахунків кількості таких дітей на територіях Автономної Республіки Крим, Донецької та Луганської областей).

Так, в різні роки кількість народжених осіб приблизно складала: 2011 р. – 502 600, 2012 р. – 520 700, 2013 р. – 503 700, 2014 р. – 465 900, 2015 р. – 411 800, 2016 р. – 397 000, 2017 р. 364 000, 2018 р. – 335 900 [62].

Це пов'язано не тільки з ситуацією на тимчасово окупованих територіях, а ще, на нашу думку, на зміну цінності сімейних принципів сучасних поколінь, які не поспішають заводити дітей.

3. Економічний стан. Також, в цьому значну роль відіграє економічна ситуація в країні, коли особа розуміє, що не зможе утримувати дитину. При зменшенні показника народжуваності в цьому випадку, зменшується загальна кількість дітей та кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Таким чином, ми бачимо що кількість дітей-сиріт та дітей в Україні зменшується з кожним роком, що можливо сприяє поліпшенню політики діяльності державних органів України щодо їх усиновленню, але існує декілька факторів, які теж впливають на цю позначку.

На сьогоднішній день, розвиток системи соціального захисту дітей в Україні відбувається в період становлення загального інституту соціальної роботи, за яким ще не повністю сформована цілісна система роботи з сім'єю дитини та дитиною. Основним заходом соціального захисту дітей, які залишилися без піклування в Україні на сьогодні вважається саме надання статусу дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, без яких дитина фактично вважається звичайною та не має право на соціальний захист.

Особливої уваги заслуговує також Указ Президента України «Про Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року». В цій стратегії були визначені основні завдання профілактики сирітства, до яких відносяться: «удосконалення діяльності органів опіки та піклування з профілактики соціального сирітства, надання сім'ям з дітьми якісних соціальних послуг, спрямованих на підтримку виховної функції сім'ї; розроблення та затвердження порядку замовлення органами опіки та піклування соціальних послуг для дітей і сімей з дітьми, що надаються

спеціалізованими закладами та установами, громадськими організаціями; внесення в установленому порядку змін до Законів України «Про соціальні послуги», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» щодо запровадження обов'язковості соціального супроводу сімей, в яких батьки порушують права дитини; удосконалення механізму взаємодії місцевих органів виконавчої влади з питань здійснення контролю за умовами утримання і виховання дітей, соціального супроводу сімей, які виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; розроблення та затвердження порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю в процесі виявлення дітей, які залишилися без батьківського піклування, сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, надання послуг та забезпечення соціального супроводу таких дітей і сімей; удосконалення порядку розгляду судами справ щодо відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав, щодо позбавлення батьківських прав та поновлення у батьківських правах; залучення підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та господарювання до надання соціальних, реабілітаційних послуг дітям та сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, запровадження механізму соціального замовлення у цій сфері; формування толерантного ставлення суспільства до дітей та сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, запобігання різним формам дискримінації таких дітей і сімей; впровадження нових соціальних технологій, спрямованих на раннє виявлення сімей з дітьми, які перебувають в складних життєвих обставинах, виховання відповідального батьківства, запобігання випадкам відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав; підвищення якості соціальних послуг, що надаються суб'єктами соціальної роботи дітям та сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах; затвердження державних стандартів надання соціальних послуг дітям, сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, залежно від причин виникнення таких обставин; запровадження соціальних послуг для батьків, діти яких перебувають на вихованні в інтернатних закладах, з метою створення умов для повернення дитини на

виховання батькам; запровадження соціальних послуг для дітей з підготовки їх до повернення в біологічну сім'ю після тривалого перебування у інтернатному закладі; запровадження соціальних послуг для сімей з дітьми, в яких триває процес розлучення батьків, вирішується спір між матір'ю та батьком щодо місця проживання дітей, участі у їх вихованні; забезпечення соціального супроводу батьків, які з певних причин (через тривалу хворобу, інвалідність, малозабезпеченість, безробіття тощо) не можуть належним чином утримувати та доглядати за дитиною, сімей з дітьми, де є члени сім'ї з особливими потребами, а також соціального супроводу дітей, батьки яких є трудовими мігрантами; забезпечення соціального супроводу батьків, у яких діти відібрані без позбавлення батьківських прав, а також батьків, які позбавлені батьківських прав і мають намір звернутися до суду з позовом про поновлення батьківських прав (якщо їх діти не усиновлені), з метою створення умов для відновлення виховної функції сім'ї та повернення дитини на виховання батькам; удосконалення процедур здійснення соціального супроводу сімей з дітьми та одиноких матерів, які мають намір залишити дитину в пологовому будинку або іншому закладі охорони здоров'я; забезпечення надання дітям-інвалідам, дітям з особливими потребами широкого спектру соціальних освітніх та медичних послуг за місцем проживання та послуг у реабілітаційних установах відповідно до індивідуальних програм реабілітації таких дітей; забезпечення соціального супроводу осіб із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з метою захисту житлових прав таких осіб, надання їм соціальної підтримки в період працевлаштування, створення сім'ї та виховання власних дітей; розроблення та затвердження стандартів соціального супроводу сімей, в яких виховуються усиновлені, прийомні діти, діти-вихованці та діти, які перебувають під опікою; удосконалення форм і методів добору та підготовки кандидатів в усиновлювачі, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, взаємодобору сім'ї та дитини, підвищення виховного потенціалу таких сімей; забезпечення інформування населення про види соціальних послуг і допомоги, які надаються суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю; удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення

кваліфікації фахівців із соціальної роботи стосовно надання соціальних послуг у сфері захисту прав дітей, підтримки сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах; удосконалення державної статистичної звітності щодо забезпечення прав дитини та підтримки сім'ї в частині розширення кількості державних статистичних спостережень, вдосконалення їх форм чи періодичності надання статистичної звітності, зокрема статистики соціальних послуг» [80].

Стосовно покращення соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на нашу думку, насамперед, органам державного управління необхідно зробити наступні дії:

1) внести зміни до законодавства України з приводу розмежування посередницької діяльності у сфері міжнародного співробітництва та ратифікувати Конвенцію про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення;

2) розробити рекомендації стосовно можливості утворення дитячих будинків сімейних типів, або прийомних сімей для міських центрів соціальних служб для урахування особливостей дитини, що сприятиме подальшому її знайомству з потенційними усиновителями;

3) створити систему державного нагляду за діяльністю неурядових організацій, які працюють у сфері міждержавного усиновлення, для недопущення правопорушень у цій сфері;

4) збільшити фінансування регіонів, національних програм та стратегій стосовно дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, особливо у сфері забезпечення житлом цих дітей, або створення соціальних гуртожитків;

5) ввести обов'язкові курси на повернення дитину в сім'ю, на які повинні ходити батьки дитини, та по закінченню таких курсів складання висновку про справжні цілі та мотиви батьків, які впливатимуть на повернення дитини до них;

б) розглянути питання надання службам у справах дітей статусу юридичної особи, за якою буде створено сектори органів опіки та піклування та укомплектовано штатна чисельність кваліфікованих працівників для виконання встановлених державою завдань щодо забезпечення соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

7) створити можливість ефективного залучення громадських організацій до проблем соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Цей крок покращить взаємодію між владою та громадськістю;

8) провести реорганізацію та ліквідацію деяких дитячих будинків, прийомних сімей, будинків інтернатів і т.д., шляхом зменшення кількості вихованців в них до максимум 5-6 осіб, та якщо це дитячий будинок, зменшення кількості працівників до лише тих, які є дуже важливими в організації життєдіяльності вихованців (вихователі, черговий лікар-педіатр, директор). Щодо інших працівників, їх можна перевести на окремі посади до органів місцевого самоврядування та закріпити за ними минулі обов'язки.

Пропонуємо внести наступні пропозиції щодо вдосконалення системи пенсійного забезпечення по втраті годувальника:

1) підвищення розміру пенсії з розрахунком цін на споживчий кошик;

2) скасувати обов'язкове отримання відмови від управлінь Пенсійного фонду у оформленні пенсії по втраті годувальника у зв'язку з недостатнім страховим стажем померлого годувальника для подальшого отримання соціальної допомоги;

3) сприяти підвищенню обізнаності громадян у функціонуванні електронної системи Пенсійного фонду України шляхом проведення курсів, тренінгів, співбесід співробітників з населенням;

4) інформування громадян про реформування системи Пенсійного фонду України та основних змін функціонування органу через засоби масової інформації, телекомунікації, офіційні веб-сторінки управлінь Пенсійного фонду;

5) підвищення кваліфікації працівників шляхом направлення їх на спеціальні курси та тренінги, відрядження до європейських країн для запозичення зарубіжного досвіду функціонування системи пенсійного забезпечення та введення системи матеріальних заохочень для працівників;

б) технологічне оновлення обладнання та устаткування для уникнення проблем у процесі надання послуг для населення;

7) розробка та встановлення спеціальних програм захисту персональної інформації громадян в електронній системі Пенсійного фонду України.

Доцільно також внести зміни в діяльність правоохоронних органів України стосовно захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що полягатиме у:

1) запровадженні обов'язкових перевірок дільничними усіх сімей з дітьми, які знаходяться під його наглядом, що сприятиме своєчасному виявленню неблагополучних сімей та порушення прав дітей у деяких сім'ях;

2) проведенні обов'язкових співбесід працівників Національної поліції України з неблагополучними батьками, хоча б один раз на місяць до покращення ситуації в родині;

3) перевірки працівниками Національної поліції стану відвідування та зацікавленості батьків, діти яких відібрані або самі батьки позбавлені батьківських прав, на що буде виписуватися певний висновок про можливість повернення дитини в сім'ю;

4) складанні висновків органів ув'язнення, де тримаються батьки, про можливість подальшого виховання дитини після відбуття ними строку ув'язнення;

5) підвищенні кількості перевірок тимчасових та постійних закладів виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а саме перевірок Національної поліції України стосовно виконання політики захисту прав дітей у школах, дитячих будинках, інтернатах, реабілітаційних центрах та інших;

б) проведенні постійних співбесід працівників Національної поліції України з самими дітьми-сиротами, або дітьми, позбавленими батьківського

підкування, з їх однокласниками, вихователями, вчителями та іншими щодо недопущення дитячого булінгу у середовищах життєдіяльності таких дітей.

Цікавим є також стратегія Ради Європи з прав дитини на 2016-2021 роки. За цією стратегією, визначені пріоритетні напрямки подальшого покращення захисту прав дітей. Ними є:

«1. Рівні можливості для всіх дітей. Конвенція ООН про права дитини визнає право кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку дитини. Європейська соціальна хартія гарантує права дитини на належний соціальний, правовий та економічний захист. Відповідно до Конвенції ООН про права дитини і Європейської соціальної хартії, сім'ї мають бути забезпечені всім необхідним захистом і підтримкою з метою виконання їх життєво важливої ролі.

2. Гарантування соціальних прав дітей. Проблеми дитячої бідності і соціальної ізоляції можуть найбільш ефективно вирішуватись за допомогою систем захисту дітей, які ретельно інтегрують профілактичні заходи, підтримку сім'ї, дошкільну освіту та догляд, соціальні служби, освітню та житлову політику. Таким чином, держави-члени будуть заохочуватися наслідувати та виконувати Рекомендації Комітету міністрів щодо соціальних послуг дружніх для дітей, медичних послуг дружніх до дітей, доступ молоді з неблагополучних районів до соціальних прав, і Рекомендації Конгресу місцевих і регіональних влад про соціальну інтеграцію дітей, що живуть і / або працюють на вулиці. Вони можуть також брати до уваги Рекомендації Європейської комісії «Інвестиції в дітей: розірвання порочного кола недоліків» і його роботу по інтегрованим механізмам захисту дітей. З метою забезпечення найкращих інтересів дитини в усіх заходах, які зачіпають їх інтереси, держави-члени будуть також підтримуватися у впровадженні та підвищенні якості та ефективності оцінки впливу на дітей.

3. Протидія дискримінації. Рада Європи буде продовжувати захищати права дітей з інвалідністю на основі Конвенції ООН про права інвалідів та Рекомендацій Ради Європи щодо забезпечення повної інклюзії дітей і молодих

людей з обмеженими можливостями в суспільство та щодо деінституціоналізації і життя в суспільстві дітей з обмеженими можливостями. Буде проводитися спільне дослідження щодо специфічних можливостей і ризиків для дітей з обмеженими можливостями в цифровому середовищі» [81].

Відповідно до Європейського досвіду соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування слід ретельніше дослідити механізми діяльності державних органів таких країн, як: Австрії, Болгарії, Великобританії, Польщі, Франції, Угорщини, Швейцарії. Та за їх досвідом, розробити такі завдання та їх подальше виконання:

1) створити нормативно-правову базу за якою буде врегульовано питання допомоги сім'ям з дітьми, які потрапили у складні життєві обставини, можливості надання соціальних послуг прийомним батькам, або батькам-вихователям;

2) зміна політики поводження з біологічною сім'єю дитини, шляхом формування механізмів допомоги таким сім'ям та дітям, які потрапила у складні життєві обставини;

3) переглянути можливість зменшення максимальної кількості дітей у реформованих державних закладах;

4) запровадити реформування системи державних закладів та створити нові форми надання соціальних послуг із врахуванням реформаційних змін;

5) в подальшому, відмовитись від системи дитячих будинків та створити організовані центри з виховання невеликої групи дітей;

6) покращити умови надання дитині патронатного виховання та умови розвитку дітей у прийомних сім'ях;

7) встановити нагляд та контроль за використанням соціальних виплат на задоволення саме потреб дитини із створенням нового інституту – опіки над соціальними виплатами та допомогою.

Особливої уваги також потребує Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки [81].

Реформи повинні також розглянути наступні питання щодо реалізації цієї Національної стратегії:

- забезпечення дітей з особливими освітніми потребами до корекційної допомоги в загальноосвітніх навчальних закладах;
- недостатність фінансування дитячих будинків сімейного типу, прийомних сімей, які прийняли вихованців інтернатних закладів;
- гальмування процесу соціалізації дітей, які звикли вже до одної форми навчання з переводом їх на домашню форму навчання;
- неготовність громадян України до прийняття дітей з інтернатних закладів до своїх сімей;
- втрата робочих місць великої кількості педагогів та інших працівників інтернатних закладів;
- недостатність та застарілість технічних засобів, які перебувають на установах, в яких навчаються, або проживають діти;
- руйнування мережі спеціальних інтернатних закладів без забезпечення належної якості інклюзивної освіти.

Таким чином, на нашу думку, використавши усі ці поради стосовно покращення діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів на ряду із запозиченням досвіду держав-членів Європейського Союзу сприяють підвищенню гарантій соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

ВИСНОВКИ

Виходячи з проведеного нами дослідження напрямків вдосконалення діяльності правоохоронних органів щодо соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, можна зробити ряд наступних висновків.

1. Можна зазначити загальне поняття діяльності органів державної влади та правоохоронних органів щодо захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, це на нашу думку, організована та цілісна система цілей та їх реалізації, органами державної влади та органами місцевого самоврядування, які направлені на підтримання, покращення, забезпечення та соціально-правовий захист дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, бездоглядних дітей, безпритульних дітей, дітей з інвалідністю, дітей-біженців, тощо.

Виходячи з вищезазначеного твердження, можна зробити висновок, що така система має підтримуватися належними нормативно-правовими актами, які мають корегувати та підтримувати діяльність державних органів. Тому існує потреба в визначенні цих нормативно-правових актів з метою подальшого їх вдосконалення.

2. Перейдемо до нормативно-правового регулювання соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Першочерговим завданням при визначенні нормативно-правового регулювання вищезазначеного питання є визначення системи цих актів, для уникнення роздрібненості подальшого законодавчого дослідження.

Ми вважаємо, що саме систему нормативно-правових актів, які безпосередньою стосуються дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування можна поділити на 5 різних, взаємопов'язаних груп.

До першої групи слід віднести найголовніший нормативно-правовий акт України, це Конституція України, яка є гарантом прав будь-якої людини.

Наступну, другу групу складають кодекси України, із загальними нормами стосовно дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до яких можна віднести: Кодекс адміністративного судочинства України, Кодекс законів про працю України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Сімейний кодекс, Цивільний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, та інші.

Третя група нормативно-правових актів, якою регулюються окремі сфери щодо соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування складається з наступних актів: Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», Закон України «Про охорону дитинства», Закон України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей», Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», Закон України «Про відпустки», Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» тощо.

Четверту групу складають різні акти центральних і місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також різні нормативні укази, розпорядження та постанови Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України та інших органів.

До п'ятої групи можна віднести масштабні, міжнародні законодавчі акти, які ратифіковані Україною, та за якими Україна має виконувати закріплені обов'язки на покращення принципів демократії. До міжнародних актів в сфері

нормативно-правового захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування можна віднести: Європейську конвенцію про усиновлення дітей, Конвенцію про права дитини, Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, Конвенцію про контакт з дітьми, Конвенцію про стягнення аліментів за кордоном, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права тощо.

Таким чином, до нормативно-правових актів у сфері соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування відносяться: Конституція України; Цивільний, Сімейний, Житловий, Адміністративний, Кримінальний кодекс України; Закони України; Постанови, Укази, Розпорядження Президента України та міністерств; міжнародні нормативно-правові акти. Основним напрямом державної політики в реформуванні суспільних відносин в Україні є європейська інтеграція, тобто досягнення європейських міжнародно-правових стандартів у всіх сферах суспільного життя, в тому числі зі зміною та оновленням законодавства.

3. Одним з видів державного забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є повне державне утримання таких дітей, яка має назву субвенції з державного бюджету. Надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам є основним з факторів покращення якості соціальних послуг у різних сферах направлених дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в тому числі у сфері освіти, економіки, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства тощо. Але, із зростанням обсягів субвенцій, їх ефективність є досить низькою у сфері використання грошів, які виявляються внаслідок здійснення аудиторських перевірок.

Для усунення цих недоліків набуває актуальності питання посилення відповідальності розпорядників коштів субвенцій та прийняття інших рішень, які покращать питання розподілу субвенцій, що сприятиме підвищенню рівня життя дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

4. Пенсійне забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, передбачає грошове забезпечення незахищених верст населення, тобто дітей, один з членів родини яких (батько або мати), або відразу обидва померли та при цьому мали необхідний страховий стаж для призначення пенсії дитині.

Щодо соціального страхування, то даний вид допомоги призначається для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування з ряду декількох засад, наприклад як пенсійне забезпечення при втраті годувальника, проте соціальна допомога призначається особам, яким відмовили в пенсії по цьому питанню за недостатнім страховим стажем батьків дітей.

5. На сьогоднішній день, в Україні сформована ціла система соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до якої входить цілий ряд органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Саме до них, можна віднести: Президента України, Верховну Раду України, Кабінет міністрів України, Уповноважених з питань захисту прав дитини, Міністерство соціальної політики України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство молоді та спорту України, Міністерство охорони здоров'я України, Департаменти освіти і науки, Служби у справах дітей, соціально-реабілітаційні центри дітей, соціально-психологічні центри дітей та інші органи. Усі ці органи у сфері соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківських прав мають неабияку роль та мають контактувати один з одним для як найкращого вирішення питань у цій сфері.

6. До правоохоронних органів переважно відносяться Генеральна прокуратура України та Національна поліція України зі своїми підрозділами. Правоохоронні органи наділені значною компетенцією у сфері забезпечення та захисту прав дітей та відіграють дуже важливу роль у цьому питанні. Їхня діяльність спрямована саме на зменшення рівня зростання потенційних злочинців, які скоюють свої злочини проти дітей, або навпаки самими дітьми. Такі органи мають морально виховувати потенційних неповнолітніх злочинців та направляти їхню поведінку на співдружність з законом та правоохоронною системою.

7. В Україні існує налагоджена судова система захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Для уникнення спорів про незаконне позбавлення батьківських прав судами, після відібрання дитини від батьків до тимчасового місця проживання, потрібно дати змогу батькам довести свої наміри стосовно дитини. Наразі ж основним доказом в суді для позбавлення батьківських прав є висновки перевіряючої їх комісії та показання місць проживання дитини (реабілітаційних центрів, дитячих будинків, будинків-інтернатів) стосовно відвідування та телефонування батьками своїх дітей. В цьому випадку, потрібно створити спеціальні курси, або психологічних тренінгів для батьків (як для осіб, які залежні від алкоголю або наркотичних засобів) і при кожному відвідування таких курсів проводити з ними співбесіди для усунення засад, які посприяють позбавленню їх батьківських прав. Кінцевим результатом таких курсів стане висновок психолога або іншої, відповідної за них особи стосовно відвідування цих курсів, справжньої мети батьків, перешкод для здійснення заходів усунення недоліків виховання дітей (бідність, залежність від спиртних напоїв або наркотичних засобів). Щодо усунення цих перешкод, то держава має сприяти покращенню матеріального стану сім'ї шляхом їх працевлаштування та призначення соціальної допомоги, а у випадках зловживання спиртними напоями або наркотичними засобами – направляти їх на лікування.

Також, існує потреба саме в запровадженні ювенальних судів в Україні, які б займалися тільки розглядом справ, пов'язаних з дітьми до 18 років, що б дозволило зняти напруження з вже існуючих судів перших інстанцій та приділити більше уваги в розгляді захисту прав дітей в окремих, ювенальних судах. Створення таких органів може передбачати саме створення структурних підрозділів під керівництвом вже наявних судів першої інстанції, наприклад, в кримінальному суді окремий суд по розгляду справ малолітніх або неповнолітніх дітей до 18 років, або скоєння злочинів дорослими проти дітей. Такі ж самі структурні підрозділи можуть бути як в адміністративному, господарському так і в цивільному суді. При цьому, потрібно також буде ввести посаду судді такого структурного підрозділу, який окремо буде

спеціалізуватися тільки на такому виді справ. Загальне оскарження цих справ має відбуватися наряду з іншими за порядком апеляційного або касаційного оскарження.

8. Дослідивши досвід країн Європейського Союзу та Американських країн, можна стверджувати, що для України існує багато різних напрямків стосовно подальшого вдосконалення соціально-правового захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Як бачимо, особливої уваги слід приділити створенню нових програм, планів та стратегій стосовно повернення дитини в сім'ю та підтримання цієї сім'ї матеріально та моральними (психологічними) заходами. Потрібно підтримувати не тільки ідею перевиховання дітей а й перевиховання дорослих. Особливої уваги потрібно приділити дослідженню систем таких країн як: Австрія, Бельгія, Данія, Німеччина, Норвегія, Польща, Угорщина, Франція, Швеція.

9. Стосовно покращення соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на нашу думку, насамперед, органам державного управління необхідно зробити наступні дії:

1) внести зміни до законодавства України з приводу розмежування посередницької діяльності у сфері міжнародного співробітництва та ратифікувати Конвенцію про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення;

2) розробити рекомендації стосовно можливості утворення дитячих будинків сімейних типів, або прийомних сімей для міських центрів соціальних служб для урахування особливостей дитини, що сприятиме подальшому її знайомству з потенційними усиновителями;

3) створити систему державного нагляду за діяльністю неурядових організацій, які працюють у сфері міждержавного усиновлення, для недопущення правопорушень у цій сфері;

4) збільшити фінансування регіонів, національних програм та стратегій стосовно дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, особливо у сфері забезпечення житлом цих дітей, або створення соціальних гуртожитків;

5) ввести обов'язкові курси на повернення дитину в сім'ю, на які повинні ходити батьки дитини, та по закінченню таких курсів складання висновку про справжні цілі та мотиви батьків, які впливатимуть на повернення дитини до них;

б) розглянути питання надання службам у справах дітей статусу юридичної особи, за якою буде створено сектори органів опіки та піклування та укомплектовано штатна чисельність кваліфікованих працівників для виконання встановлених державою завдань щодо забезпечення соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

7) створити можливість ефективного залучення громадських організацій до проблем соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Цей крок покращить взаємодію між владою та громадськістю;

8) провести реорганізацію та ліквідацію деяких дитячих будинків, прийомних сімей, будинків інтернатів і т.д., шляхом зменшення кількості вихованців в них до максимум 5-6 осіб, та якщо це дитячий будинок, зменшення кількості працівників до лише тих, які є дуже важливими в організації життєдіяльності вихованців (вихователі, черговий лікар-педіатр, директор). Щодо інших працівників, їх можна перевести на окремі посади до органів місцевого самоврядування та закріпити за ними минулі обов'язки.

Доцільно також внести зміни в діяльність правоохоронних органів України стосовно захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що полягатиме у:

1) запровадженні обов'язкових перевірок дільничними усіх сімей з дітьми, які знаходяться під його наглядом, що сприятиме своєчасному виявленню неблагополучних сімей та порушення прав дітей у деяких сім'ях;

2) проведенні обов'язкових співбесід працівників Національної поліції України з неблагополучними батьками, хоча б один раз на місяць до покращення ситуації в родині;

3) перевірки працівниками Національної поліції стану відвідування та зацікавленості батьків, діти яких відібрані або самі батьки позбавлені

батьківських прав, на що буде виписуватися певний висновок про можливість повернення дитини в сім'ю;

4) складанні висновків органів ув'язнення, де тримаються батьки, про можливість подальшого виховання дитини після відбуття ними строку ув'язнення;

5) підвищенні кількості перевірок тимчасових та постійних закладів виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а саме перевірок Національної поліції України стосовно виконання політики захисту прав дітей у школах, дитячих будинках, інтернатах, реабілітаційних центрах та інших;

6) проведенні постійних співбесід працівників Національної поліції України з самими дітьми-сиротами, або дітьми, позбавленими батьківського піклування, з їх однокласниками, вихователями, вчителями та іншими щодо недопущення дитячого булінгу у середовищах життєдіяльності таких дітей.

Відповідно до Європейського досвіду соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування слід ретельніше дослідити механізми діяльності державних та правоохоронних органів таких країн, як: Австрії, Болгарії, Великобританії, Польщі, Франції, Угорщини, Швейцарії. Та за їх досвідом, розробити такі завдання та їх подальше виконання:

1) створити нормативно-правову базу за якою буде врегульовано питання допомоги сім'ям з дітьми, які потрапили у складні життєві обставини, можливості надання соціальних послуг прийомним батькам, або батькам-вихователям;

2) зміна політики поводження з біологічною сім'єю дитини, шляхом формування механізмів допомоги таким сім'ям та дітям, які потрапила у складні життєві обставини;

3) переглянути можливість зменшення максимальної кількості дітей у реформованих державних закладах;

4) запровадити реформування системи державних закладів та створити нові форми надання соціальних послуг із врахуванням реформаційних змін;

5) в подальшому, відмовитись від системи дитячих будинків та створити організовані центри з виховання невеликої групи дітей;

б) покращити умови надання дитині патронатного виховання та умови розвитку дітей у прийомних сім'ях.

На нашу думку, використавши усі ці поради стосовно покращення діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів на ряду із запозиченням досвіду держав-членів Європейського Союзу сприяють підвищенню гарантій соціально-правового захисті дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архипова С. П. Аналіз досвіду влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у Великій Британії. Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології: зб. наук праць. Херсон: ХНТУ, 2011. № 1(4). С. 189-195.

2. Бабенко А. Пенсійне забезпечення громадян – складова соціальної політики держави. URL:<https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2010/01/12.pdf> (дата звернення: 01.11.2020 р.).

3. Бартош О. П. Деякі особливості опіки і соціального захисту неповнолітніх у Великій Британії. Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. Вип. 121. С. 26-29.

4. Басиста І. В., Розкошинська С. О., Палійчук І. В. Ювенальна юстиція в Україні: окремі проблеми та шляхи їх вирішення. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: журнал. Івано-Франківськ: Серія Право, 2017. № 4 (16). С. 143-152.

5. Бородіна Н. Державне регулювання у сфері пенсійного забезпечення – розвиток та основні положення. Економіст. 2010. № 11. С. 26–29.

6. Бошняк В. Деінституалізація та реформи у сфері захисту дітей – два боки однієї медалі. Права дітей. 2010. № 1 (9). С. 7-8.

7. Буряченко О. Є. Сутність поняття пенсійного забезпечення в науковому дискурсі. Розвиток системи державного управління в Україні. Одеса, 2015. Вип. 2 (49). С. 90-97.

8. Василенко О. М., Троян Р. В. Нормативно-правові засади державної політики з питань захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». Хмельницький, 2015. № 10. 8 с.

9. Войтович Р. В. Вплив глобалізації на систему державного управління: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.02. Національна академія держ. управління при Президентіві України. Київ, 2009. 36 с.

10. Гессле С. Міждержавна модель прийняття рішення про закриття закладів, які шкодять дитині. Розміщення дітей-сиріт. Російський та скандинавський досвід. Англія, 2006. URL: <http://en.nibr.no/publications/> (дата звернення: 15.11.2020 р.).

11. Горбатюк С. Є. Державне регулювання соціальної роботи в Україні: дис. ... канд. юр. наук з держ. упр.: 25.00.02. Національна академія держ. управління при Президентіві України. Київ, 2009. 236 с.

12. Дакал А. Державна політика у сфері захисту прав дітей: принципи, завдання та засоби реалізації. Київ, 2016. Вип. 3 (30). с. 59-65.

13. Деінституалізація та трансформація послуг для дітей. Посібник з найкращих практик; за ред. Ж. Мюльгейр, К. Брауні. 143 с. URL: http://camz.org/biblioteka_11/socialnij_zaxis_49/ (дата звернення: 15.11.2020 р.).

14. Дії на захист дітей групи ризику. Досвід Польщі, Німеччини та України; упоряд. О. Саломатова та ін. 2010. 87 с.

15. Деякі питання виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях ... : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2019 р. № 552. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-2019-%D0%BF> (дата звернення: 01.10.2020 р.).

16. Дрозд Ю. В. Формування відносин з управління комунальною власністю в Україні: організаційно-правовий аспект. Держава і суспільство. 2010. № 2. С. 149-154.

17. Енциклопедичний словник з державного управління; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.

18. Європейська конвенція про усиновлення дітей від 15.02.2011 р. ратифікована Законом України № 3017-VI від 15.02.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a17 (дата звернення: 17.09.2020 р.).

19. Житловий кодекс Української РСР: Закон України від 01.01.1984 р. № 5464-X. Дата оновлення: 01.01.2020 р. Відомості Верховної Ради Української РСР, 1983, додаток до № 28, ст. 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10> (дата звернення: 15.09.2020 р.).

20. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 01.10.2020 р.).

21. Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства : статист. збірник; Державна служба статистики України. Київ, 2018. 77 с.

22. Звіт Пенсійного Фонду України за 2017 рік. URL: <https://www.pfu.gov.ua/content/uploads/2018/03/Zvit-pro-robotu-Pensijnoho-fondu-Ukrainy-u-2017-roci.pdf> . (дата звернення: 01.10.2020 р.).

23. Звіт Пенсійного Фонду України за 2018 рік. URL: https://www.pfu.gov.ua/content/uploads/2019/03/Zvit_2018_21_03_2019.pdf . (дата звернення: 01.10.2020 р.).

24. Кайтанський О. С., Бориченко К. В. Юридичні гарантії права дітей і сімей з дітьми на соціальний захист за актами ЄС та Ради Європи. Одеса: Право та інновації., 2016. № 3 (15). С. 104-109.

25. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. Дата оновлення: 15.08.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 2005, № 35-36, № 37, ст. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 15.09.2020 р.).

26. Кодекс законів про працю України: Закон України від 23.07.1996 р. № 322-08. Дата оновлення: 25.10.2020 р. Відомості Верховної Ради Української

РСР, 1971, додаток до № 50, ст. 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 30.10.2020 р.).

27. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073¹-Х. Дата оновлення: 21.11.2020 р. Відомості Верховної Ради Української РСР, 1984, додаток до № 51, ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 23.11.2020 р.).

28. Козубовський В. В. Соціальний захист неповнолітніх у Великій Британії (порівняльний аналіз). Ужгород: УжНУ, 2004. 129 с.

29. Конвенція про контакт з дітьми від 20.09.2006 р. ратифікована Законом України № 166-V від 20.09.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_659 (дата звернення: 17.09.2020 р.).

30. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. ратифікована Постановою ВР України № 789-XII від 27.02.1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 17.09.2020 р.).

31. Конвенція про стягнення аліментів за кордоном від 20.06.1956 р. ратифікований Законом України № 15-V від 20.07.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_425 (дата звернення: 17.09.2020 р.).

32. Кондратюк Т. В. Захист прав дитини як важливий напрям державно-управлінської сімейної політики. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 4. С. 83-88.

33. Кононенко О. Я. Захист прав дітей – пріоритетний напрям діяльності правоохоронних органів. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/28978/1/delinquency.pdf> (дата звернення: 05.11.2020 р.).

34. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к-96/ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 р. Відомості Верховної Ради України 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.09.2020 р.).

35. Кравченко М. В. Основні напрями модернізації державної політики в сфері соціального захисту населення України. Вісник НАДУ при Президентові України. 2011. № 4. С. 249-257.

36. Крестовська Н. Міфи про ювенальну юстицію. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/2126/> (дата звернення: 01.11.2020 р.).
37. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 14.11.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.11.2020 р.).
38. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 11.09.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 15.09.2020 р.).
39. Кубіцький С. О. Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах: навчальний посібник. Київ: ДАКККіМ, 2009. 298 с.
40. Кузьмінський В. Навіщо реформувати інтернатну систему: чого нас вчить історія. Права дітей. 2010. № 1 (9). С. 4-6.
41. Кулик О. Г. Злочинність в Україні на початку XXI століття : монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 272 с.
42. Лабенська Л. Л., Савич В. О. Права дитини: сучасний стан забезпечення та реалізації в Україні. Право і суспільство. 2018. № 1. С. 118-122.
43. Лібанова Е. М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу : монографія; Держ. вищ. навч. заклад Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана; НАН України. Ін-т демографії та соц. досліджень. Київ, 2008. 330 с.
44. Лопатченко І. М. Досвід європейських країн державного управління профілактикою соціального сирітства. Харків: ХарРІ НАДУ, 2014. 4 с.
45. Малиновська О. А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи редагування. Київ: НІСД, 2011. 40 с.
46. Мельник Л. А. Суб'єкти державної політики у сфері захисту прав дітей. Державне управління: удосконалення та розвиток. Київ, 2020. 8 с.
47. Микитин В. Інститут усиновлення як пріоритетна форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Актуальні проблеми правознавства. Тернопіль, 2017. Вип. 2 (10). С. 69-73.

48. Миколюк О. До Європи без інтернатів. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/do-yevropybez-internativ> (дата звернення: 01.10.2020 р.).

49. Миколюк О. Соціальний прорив Болгарії. URL: <http://m.day.kyiv.ua/uk/article/den-planety/socialnyy-proryv-bolgariyi> (дата звернення: 01.10.2020 р.).

50. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. ратифікована Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 17.09.2020 р.).

51. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р. ратифікована Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 17.09.2020 р.).

52. Мордань О. О. Державна політика щодо соціального захисту дітей, які залишилися без піклування батьків: дис. ... канд. наук з держ. управ.: 25.00.02. Національна академія державного управління при Президентіві України. Київ, 2015. 234 с.

53. Мордань О. О. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту посиротілих дітей: проблеми та напрями вдосконалення. 2012. № 2. С. 1-8.

54. Мордань О. О. Удосконалення правового регулювання соціального захисту посиротілих дітей. Економіко-правові виклики 2015 року: матеріали доп. учасників IV міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 15 січ. 2015 р.) Львів: НАНП, 2015. Т. 2. С. 141-143.

55. Навроцький О. О. Компетенція окремих органів державної влади у сфері забезпечення прав дитини: сучасний стан та шляхи удосконалення. Право і суспільство. 2017. № 5. С. 127-131.

56. Навроцький О. О. Окремі питання взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення прав. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 5. С. 92-96.

57. Надточій Б. Пенсійне забезпечення в Україні: історичний аспект. Київ: Україна, 2000. С. 102–132.
58. Назарук Н. В. Розвиток інституту спеціалізованих омбудсманів в Україні. Науковий журнал «Політикус». 2016. Вип. 3. С. 73-79.
59. Новіков В.Д. Правове регулювання пенсійного забезпеченні при втраті годувальника на сучасному етапі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Моск. держ. ун-т ім. М.В. Ломоносова. Москва, 1989. 17 с.
60. Опольська Н.М. Правове забезпечення прав та свобод дитини в Україні (загальнотеоретичний аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Київ, 2010. 22 с.
61. Офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення: 20.11.2020 р.).
62. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html (дата звернення: 25.10.2020 р.).
63. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України. Населення України. URL: <https://index.minfin.com.ua/reference/people/> (дата звернення: 07.10.2020 р.).
64. Офіційний веб-сайт порталу електронних послуг Пенсійного Фонду України. URL: <https://portal.pfu.gov.ua/> (дата звернення: 22.10.2020 р.).
65. Пенсійний фонд України. Організаційно-правові та соціально-економічні засади функціонування; Б. О. Зайчук, О. Б. Зарудний, С. Б. Березіна, В. Т. Александров. Київ: АВТ, 2006. 284 с.
66. Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини: Указ Президента України від 11.08.2011 р. № 811. Дата оновлення: 15.09.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/811/2011> (дата звернення: 20.09.2020 р.).
67. Піддубна Т. Н. Методологія, теорія та практика соціального захисту дитинства: автореф. дис. ... канд. д-ра пед. наук: 13.00.01. Ростов-на-Дону, 2007. 13 с.

68. Підлітки груп ризику: доказова база для посилення відповіді на епідемію ВІЛ в Україні: аналіт. звіт ЮНІСЕФ, Укр. ін-т соц. дослідження ім. Яременка. Київ: К.І.С, 2008. 192 с.

69. Прийменко О.С. Правове регулювання відносин, що виникають у разі втрати годувальника (в солідарній пенсійній системі): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2013. 20 с.

70. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. Дата оновлення: 03.07.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 2013, № 27, ст. 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 01.10.2020 р.).

71. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР. Дата оновлення: 17.03.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 1997, № 2, ст. 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80/ed20190101> (дата звернення: 17.09.2020 р.).

72. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21.11.1992 р. № 2811-XII. Дата оновлення: 24.10.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 1993, № 5, ст. 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12> (дата звернення: 30.10.2020 р.).

73. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13.01.2005 р. № 2342-IV. Дата оновлення: 08.08.2020 р. Відомості Верховної Ради України 2005, № 6, ст. 147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15> (дата звернення: 12.09.2020 р.).

74. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. Дата оновлення: 03.07.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 2015, № 1, ст. 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (дата звернення: 17.09.2020 р.).

75. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. Дата оновлення: 25.10.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 2003, №№ 49-51, ст. 376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (дата звернення: 30.10.2020 р.).

76. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 р. № 1105-XIV. Дата оновлення: 25.10.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 1999, № 46-47, ст. 403. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14> (дата звернення: 30.10.2020 р.).

77. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2015 р. № 423. Дата оновлення: 03.06.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF> (дата звернення: 20.09.2020 р.).

78. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII. Дата оновлення: 20.03.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 2014, № 13, ст. 222. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.09.2020 р.).

79. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. Дата оновлення: 22.10.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 2015, № 40-41, ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 30.10.2020 р.).

80. Про Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року: Указ Президента України від 22.10.2012 р. № 609/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/609/2012#Text> (дата звернення: 15.11.2020 р.).

81. Про Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки та план заходів з реалізації її I етапу: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.08.2017 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80> (дата звернення: 25.10.2020 р.).

82. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР. Дата оновлення: 09.02.2017 р. Відомості Верховної Ради України, 1995, № 6, ст. 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.11.2020 р.).

83. Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей: Наказ Генеральної Прокуратури України від 06.12.2014 р. № 16гн. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0016900-14#Text> (дата звернення: 05.11.2020 р.).

84. Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей: Закон України від 02.06.2005 р. № 2623-IV. Дата оновлення: 20.01.2018 р. Відомості Верховної Ради України, 2005, № 26, ст. 354. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-15> (дата звернення: 15.09.2020 р.).

85. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. Дата оновлення: 03.07.2020 р. Відомості Верховної Ради України 2001, № 30, ст. 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 12.09.2020 р.).

86. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 01.01.1992 р. № 2262-XII. Дата оновлення: 24.10.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 1992, № 29, ст. 399. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12> (дата звернення: 30.10.2020 р.).

87. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. Дата оновлення: 03.07.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 2015, № 2-3, ст. 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення: 01.10.2020 р.).

88. Про Уповноваженого Верховної Ради України: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. Дата оновлення: 20.03.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 1998, № 20, ст. 99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.09.2020 р.).

89. Радіонов Ю. Д. Субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам: роль в соціально-економічному розвитку регіонів та проблеми ефективного використання коштів. Регіональна економіка. 2013. № 3. С. 145-153.

90. Реформування освіти в Україні: державно-управлінський аспект. Навчально-наукове видання; авт. Н. Г. Протасова, Т. О. Лукіна, Л. А. Гаєвська та інші. Київ, Львів: НАДУ, 2012. 159 с.

91. Симоненко Т. Поняття й ознаки права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні: теоретико-правовий аналіз. Київ: Підприємництво, господарство і право, 2019. С. 188-192.

92. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. Дата оновлення: 03.07.2020 р. Відомості Верховної Ради України 2002, № 21-22, ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 12.09.2020 р.).

93. Скуратівський В. А. Державна політика в соціогуманітарній сфері в умовах глобалізації світового ринку. Київ: НАДУ, 2010. Т. 12. 536 с.

94. Соціальний звіт Міністерства соціальної політики України за 2017 рік. URL: <https://www.msp.gov.ua/search/?s=%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9+%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82> (дата звернення: 25.10.2020 р.).

95. Соціальний звіт Міністерства соціальної політики України за 2018 рік. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/17003.html> (дата звернення: 25.10.2020 р.).

96. Стратегія Ради Європи з прав дитини (2016-2021). URL: http://www.nsj.gov.ua/files/147679858320161003101948_CoE%20Strategy%20on%20children_ukr-1.pdf (дата звернення: 15.11.2020 р.).

97. Ткаченко Л. Шляхи подальшого реформування пенсійної системи України. Вісник Пенсійного фонду України. 2008. № 9. С. 16–17.

98. Толуб'як В. Раціоналізація пенсійної системи України. Економіка та держава. 2010. № 8. С. 111–114.

99. Трестер Ю. О. Державні механізми забезпечення безпеки дитини в Україні: організаційно-правовий аспект: дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління». Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2018. 205 с.

100. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю як напрям реалізації соціальної політики. Соціальна робота в Україні: теорія і практика. Київ, 2010. № 3. С. 5-15.

101. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії від 03.04.2003 р.

ратифікований Законом України № 716-IV від 03.04.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b09 (дата звернення: 17.09.2020 р.).

102. Харченко Ю. П. Державні механізми управління соціально-правовим захистом дітей, позбавлених батьківського піклування: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Академія муніципального управління. Київ, 2014. 20 с.

103. Хмуринська Т. О. Аналіз проблеми безпритульності та бездоглядності дітей та особливості їх реабілітації. Науковий вісник Ужгородського університету. Ужгород: Серія «Педагогіка. Соціальна робота», 2016. Вип. 1 (38). С. 309-311.

104. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 16.10.2020 р. Відомості Верховної Ради України 2003, № № 40-44, ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 18.10.2020 р.).

105. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Дата оновлення: 13.08.2020 р. Відомості Верховної Ради України, 2004, № 40-41, ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 15.09.2020 р.).

106. Черновалюк Ю. Ю. Реалізація права на сім'ю шляхом створення дитячих будинків сімейного типу: монографія. Запоріжжя: Просвіта, 2011. 171 с.

107. Чечет В. Альтернативні форми виховання дітей, які проживають у дитячих установах. Управління освітою. 2003. № 15-16. С. 10-11.